

Arxiu històric FUNDACIÓ JAUME BOFILL

Entorn dels poders i les hisendes locals de dos municipis de Catalunya a mitjan segle XIX: Sarrià i Masquefa (1847-1856). Una anàlisi comparativa

Eliseu Toscas
Ferran Ayala

FEBRER 1988

FUNDACIÓ
Fundació
JAUME
Jaume
BOFILL
Bofill

Fiscalitat estatal i hisenda local (ss. XVI-XIX).
Funcionament i repercussions socials, Institut d'Estudis
Balearics, Palma de Mallorca, 1988

P48

**ENTORN DELS PODERS I LES HISENDES LOCALS DE
 DOS MUNICIPIS DE CATALUNYA A MITJAN
 SEGLE XIX: SARRIA I MASQUEFA (1847-1856).
 UNA ANALISI COMPARATIVA**

Eliseu Toscas i Santamans
 Ferran Ayala i Domènech

I. Introducció

1.1. Plantejament

En primer lloc, cal assenyalar que l'objecte de les nostres recerques no és tant l'anàlisi de les hisendes locals com l'estudi dels poders locals.¹ Per una banda, les qüestions relacionades amb les hisendes locals i la seva administració pels ajuntaments no esgoten el tema dels poders locals, tot i que en constitueixen aspectes importants. Per una altra banda, els ajuntaments són, sens dubte, instàncies de poder local, però la naturalesa d'aquestes instàncies ve determinada en gran part pels respectius poders locals.

Aquesta distinció, fonamental, entre ajuntaments i poders locals es recolza en la següent premisa: contemplem el poder local, per un cantó, com una peça de l'aparell de l'Estat, i, per un altre, com a factor i signe de la comunitat.² Això últim significa que, per dessor de la uniformitat institucional, la vida política local presenta sempre uns trets originals i no és mai una simple imatge reduïda, una miniatura, de la política nacional o estatal.³ Des d'aquesta perspectiva, hi ha tants poders locals com comuni-

tats, i les hisendes locals són un instrument dels poders locals a través dels ajuntaments.

Tanmateix, el tema cobra especial interès en el moment de la implantació de l'Estat liberal. Efectivament, tractar d'esbrinar les transformacions que s'operen en els poders i les hisendes locals constitueix una manera d'aproximar-nos a la naturalesa de la implantació del nou tipus d'Estat.

Finalment, les localitats escollides, Sarrià i Masquefa, són, a mitjan segle XIX, dues localitats molt diferents. D'aquesta manera, l'anàlisi comparativa de les hisendes locals d'ambdós pobles pot permetre versemblantment una aproximació a allò que és general i particular en la «hisenda local» a mitjan vuit-cents.

1.2. Objectius

Aquest treball, en distingir i relacionar poder local i ajuntament, es desmarca d'aquells enfocaments de la qüestió política local al vuit-cents de caire bàsicament jurídic-polític i institucional. Ens referim als enfocaments que encaren la política local en termes d'«administració local», «règim local» o/i «poder municipal».⁴ Al nostre entendre, els treballs efectuats amb aquests enfocaments es preocupen molt poc pels problemes polítics locals en la mesura que es caracteritzen, entre d'altres, pels següents trets:

- prenen com a unitat d'anàlisi no alguna localitat o comunitat sinó el propi Estat, contemplant, així, el poder no a escala local sinó a escala estatal;
- els preocupa, especialment a partir del triomf de la denominada «revolució burgesa», allò que s'esdevé, institucionalment, en la cadena de comandament govern central-diputació-ajuntament però *no des de dins* de l'ajuntament d'alguna localitat sinó *des de fora*, des del poder central, que és el que vertaderament els importa;
- coherentment amb una visió tradicional de la política, que restringeix aquesta *només* al relacionat amb l'Estat,⁵ en els esmentats treballs els ajuntaments són assimilats als «poders locals»,⁶ i encara que afirmen que aquells estan controlats per «oligarquies locals», ni una sola d'aquestes «oligarquies» és realment coneguda;⁷ això és així perquè no es plantegen *qui* detenta realment el poder i *sobre qui* s'exerceix en una localitat determinada, és a dir, defugen —o abor-den superficialment— l'estudi del contingut social del poder, de les relacions socials. Aquest estudi, enormement laboriós, és suplantat i emmascarat per la generalització des del nivell estatal cap al nivell local dels trets fonamentals de la història política general (mancada, al seu torn, de base empírica i sobrecarregada ideològica-ment),⁸ perpetuant-se, així, la ignorància sobre la manera com es vivien a nivell local les qüestions polítiques d'ordre estatal;
- encara que aparentment preocupats per la política local, aquests

corrents historiogràfics són susceptibles de la mateixa crítica de fons que C. Karnoouh adreça a la sociologia política: «...Le système de pouvoir à l'échelle du village n'intéresse pas la sociologie politique qui méprise, ignore ou se méprend sur la "politique de clocher". Elle préfère les débats idéologiques des grands partis nationaux, les joutes oratoires de leurs chefs, les intentions de vote. Elle surévalue le centre pour dévaluer la périphérie: le premier est très politique parce que le second ne l'est guère»;⁹

- es tracta, en definitiva, de treballs que es limiten a desenvolupar una parcel·la més de la història política tradicional, consagrada a la «qüestió municipal», desembocant, així, en la paradoxa que els problemes polítics locals no són examinats des d'una perspectiva local.

Tot i reconeixent la utilitat de l'aportació empírica en matèria jurídic-política i institucional d'aquests estudis, nosaltres ens distanciem de la seva orientació així com de qualsevol tipus d'història local que, com ha assenyalat Ignasi Terradas, «...no afegeix res al que coneixem dels corrents generals, encara que sigui com a excepció o com una comprovació més».¹⁰ Així, en la mesura que la història general, en tractar la problemàtica de la hisenda a mitjan segle XIX, la relaciona inextricablement amb dues opcions polítiques liberals (denominades «moderada» i «progressista»),¹¹ hem tractat de comprovar, sobre la base de la documentació disponible, si això tingué realment sentit en dues localitats tan diferents com Sarrià i Masquefa. D'aquí prové l'elecció del període 1847-1856,¹² que inclou, com és sabut, la major part de la «dècada moderada» i el «bienni progressista».

D'acord amb aquestes consideracions i amb l'anterior plantejament, en aquest treball tractarem d'aproximar-nos, prèvia una caracterització dels dos pobles objecte d'estudi, a dues qüestions que considerem rellevants:

A. *Qui* controlava els ajuntaments.

B. *A qui* beneficiava l'administració de les hisendes locals.

Això, lògicament, emmarcat en el context històric general corresponent.

II. Dues localitats molt diferents

Abans d'entrar en la caracterització de les dues localitats objecte d'estudi ens sembla pertinent d'advertir que la mateixa, com es veurà, és desigual, en benefici de Sarrià. Aquest desnivell obeeix al diferent embalum, en detriment de Masquefa, de la documentació adequada conservada i al diferent tractament historiogràfic del context comarcal on s'insereix cada una de les localitats (el de Masquefa, en rigor, a penes ha estat abordat, mentre que el de Sarrià compta amb estudis de base importants). Això no obstant, encara que queda molt per investigar, creiem que les dades que mostrarem a continuació ens permeten d'afirmar que les localitats estudiades eren de naturalesa molt diferent.

Masquefa és una vila situada a uns 40 quilòmetres de Barcelona, a la comarca de l'Anoia i al sud-oest de la mateixa, on limita amb dues altres comarques: el Penedès —l'Alt Penedès— i el Baix Llobregat. Sarrià, avui un barri de la part alta de Barcelona, era a mitjan segle XIX un dels pobles del Pla de la ciutat, situat a uns cinc quilòmetres a l'oest de la mateixa i al peu de la serralada de Collserola. (Vegeu els mapes adjunts.) D'altra banda, el municipi de Sarrià, amb una extensió de terra «amillarada» de 1.654 i 1.106 mujades de terra, abans i després de 1850, respectivament,¹³ i amb un volum de població que oscil·lava entre 3.400 i 3.800 habitants, era, en relació al municipi de Masquefa, unes tres vegades més petit pel que fa a l'extensió de terra (Masquefa posseïa unes 3.000 mujades) i unes tres vegades més gran pel que fa al nombre d'habitants (Masquefa n'allotjava uns 1.150).

La desigual densitat de població entre Masquefa i Sarrià s'explica per la diferent naturalesa socioeconòmica dels respectius contextos comarcals on es trobaven enclavats i, sobretot, pel fet que Sarrià, malgrat els cinc quilòmetres de distància física que el separaven de Barcelona, *formava part integrant del món urbà* de la mateixa, aleshores, com ara, la ciutat més important de Catalunya, la qual cosa constitueix el factor causal determinant de les seves diferències amb Masquefa.

Aquesta darrera vila estava inserida en un context (l'Anoia, el Penedès) plenament *rural*. L'activitat predominant de Masquefa era l'agricultura, més concretament la viticultura: el 1862 el 81,63 % de la terra «amillarada» del municipi es dedica al conreu de la vinya i àdhuc les úniques activitats «industrials» de què tenim notícia —construcció de botes i una «fàbrica d'aiguardent» (que funcionava menys de dos mesos a l'any)— estaven relacionades amb la viticultura.¹⁴ La immensa majoria de la població, com la dels pobles veïns, era pagesa, fixada a la terra i al poble, sensible a tot el relacionat amb l'explotació agrícola, a les variacions meteorològiques, a les fluctuacions del preu del vi.

Sarrià, per la seva banda, no pot contemplar-se aïlladament de Barcelona. Ara bé, desafia una caracterització estereotipada: no és, pel que fa a les activitats productives dels seus veïns, pròpiament un poble rural, però tampoc industrial. En canvi, exerceix una funció clara en relació a Barcelona i el seu Pla des del segle XVIII fins, com a mínim, el tercer quart del segle XIX: la d'aportar a la ciutat el major nombre d'homes dedicats a la construcció (de cases, mines, pous, carreteres, etc.) treballant també aquests a molt diversos indrets del Principat.¹⁵ I a mitjan segle XIX, com a mínim la meitat de la població masculina i adulta es dedicava a la construcció, incloent en aquesta paletes, especialment, però també fusters, minaires i el peonatge. Ignorem, però, en quina mesura combinaven o no aquestes tasques amb el conreu de la terra, puix que sabem que al poble també hi residien pagesos i que l'any 1852 els dos principals conreus eren la vinya (representant el 49,6 % del total de terra «amillarada») i el cereal de secà

(representant el 26,6 %).¹⁶ De fet, quan al tercer quart del segle XIX es detecta al Pla de Barcelona un «...caràcter progressivament determinant de les utilitzacions alternatives (urbanització/industrialització) del sòl en detriment d'un ús estrictament agrari», Sarrià segueix essent un dels municipis agrícolament més rics, alhora que es va convertint, com el veí Sant Gervasi, en centre de segona residència de la burgesia barcelonina.¹⁷ Sarrià, doncs, no s'industrialitzà (és prou significatiu que la contribució «territorial» del municipi sigui en un 80 % superior a la «industrial»), però estigué involucrat, en canvi, en el procés d'urbanització que tingué lloc al Pla de Barcelona entre les dècades de 1830 i 1860, encara que sense assolir, ni de bon tros, un moviment de construcció de cases tant important com, per exemple, el de Gràcia, Sants o Sant Andreu del Palomar, poblacions que aleshores s'estaven industrialitzant.¹⁸

Tractarem d'aproximar-nos ara a l'estructura social de les dues localitats, la qual cosa ens servirà posteriorment per a esbrinar quins grups socials controlaven els ajuntaments en cada cas.

Masquefa

Com ja hem assenyalat, en aquest municipi la font de riquesa fonamental és la terra, l'accés al conreu de la qual és regulat pel contracte agrari conegut per rabassa morta. La documentació cadastral distingeix, però, entre propietat i explotació.¹⁹ Així, l'estudi de l'estructura de la propietat i de l'explotació, que cal separar, esdevé una aproximació rellevant a l'estructura social, encara que s'ha de tenir molt present que no s'ha d'assimilar l'estructura de la propietat o/i explotació a l'estructura social.

El primer que hem de ressenyar és que ambdues, propietat i explotació, presenten uns trets força diferenciats: mentre la propietat està fortament concentrada (amb un índex de Gini de 0,766), l'explotació ho està bastant menys (l'índex de Gini és de 0,466).

QUADRE 1

Estructura de la propietat de la terra a Masquefa (any 1862)

Grups de propietat (mujades)	Total de propietaris	% de propietaris	Extensió de la propietat (mujades)	% de la propietat
0-1	17	18,48	6,440	0,21
1-5	31	33,70	103,764	3,42
5-10	12	13,04	85,003	2,80
10-15	6	6,52	70,440	2,32
15-50	12	13,04	343,580	11,31
50-100	4	4,35	291,069	9,58
100-200	5	5,43	731,900	24,10
Més de 200	5	5,43	1.404,925	46,26
TOTAL	92		3.037,121	

FONT: «Amillament» de Masquefa per l'any 1862 (A.M.M.).

D'acord amb el quadre precedent, es poden distingir tres grans grups de propietaris:

- un primer grup, numèricament força reduït, de grans propietaris (14 individus, 7 dels quals són forasters), cadascun d'ells en possessió d'extensions superiors a les 50 mujades, representen el 15,21 % del total de propietaris mentre que la terra que posseeixen abasta quasi el 80 % del total, exactament el 79,94 %; però si considerem només els 7 més importants propietaris veïns, detectem que acaparen, segons el mateix «amillament», el 45,66 % del total de terres;
- un segon grup, també reduït (18 individus), de mitjans propietaris, amb unes propietats compreses entre les 10 i les 50 mujades que, constituint el 19,56 % del total de propietaris, posseeixen el 13,63 % de les terres;
- un tercer grup, molt més nombrós (60 individus), de petits propietaris, que posseeixen menys de 10 mujades, i que, constituint el 65,22 % dels propietaris, només controlen el 6,43 % de les terres.

Pel que fa a l'explotació, emprant els mateixos grups que per a la propietat, obtenim el següent:

QUADRE 2

Estructura de l'explotació de la terra a Masquefa (any 1862)

Grups d'explotació (mujades)	Total d'explo-tadors	% d'explo-tadors	Extensió de l'explotació (mujades)	% de l'explo-tació
0-1	11	4,04	3,627	0,12
1-5	63	23,16	222,143	7,31
5-10	96	35,29	692,159	2,79
10-15	49	18,01	590,276	19,44
15-20	27	9,93	462,018	15,21
20-30	16	5,88	377,575	2,34
30-50	2	0,74	71,127	2,34
Més de 50	8	2,94	618,196	20,35
TOTAL	272		3.037,121	

FONT: «Amillament» de Masquefa per l'any 1862 (A.M.M.).

Podem distingir també tres grans grups:

- un primer grup, reduït (compost per 8 individus), de grans explotadors, que conreen extensions superiors a les 50 mujades i que, suposant el 2,94 % dels explotadors, conreen el 20,35 % de les terres;
- un grup de mitjans explotadors, molt heterogeni, compost per 94 individus, que exploten extensions compreses entre les 10 i les 50 mujades i que, suposant el 34,56 % dels explotadors, conreen el 49,42 % de les terres;
- un tercer grup, el més nombrós, compost per 170 individus, de petits explotadors que conreen menys de 10 mujades i que, suposant el 62,49 % dels explotadors, conreen el 30,22 % de les terres.

En un context com el que acabem d'esbossar, caracteritzat per un elevat índex de concentració de la propietat i un predomini considerable de la vinya, que fa que aquesta constitueixi gairebé un monocultiu a Masquefa, la rabassa morta actua com un mecanisme de redistribució de la terra. De fet, del total de terres encadastrades l'any 1862, són cedides a rabassa el 64,11 %, terres que estan en mans de, només, 32 propietaris, els quals, en conjunt, i comptabilitzant també les terres que tenien en conreu directe,

posseïen la major part de la terra del municipi, exactament el 91,98 %. Òbviament, entre aquests 32 propietaris destaquen els 14 més grans propietaris, els quals detenten la propietat del 87,79 % del total de terres cedides a rabassa. La propietat, però, està molt menys repartida que l'explotació, i, per això, entre els rabassaires constatem diferències notables pel que fa a l'extensió de terra conreada, encara que la major part d'ells només conreen una o dues parcelles cedides a rabassa (hem pogut esbrinar que el 52,51 % dels rabassaires en conreen una i el 31,42 % dues).

Tanmateix, hem de subratllar que mentre que hi ha propietaris forasters, especialment dels pobles veïns, que posseeixen terres a Masquefa, molt pocs veïns d'aquest poble conreen terres als municipis veïns i els que trobem en aquesta situació conreen extensions molt petites.

Finalment, cal assenyalar l'existència d'un grup de jornalers agrícoles, el nombre dels quals desconeixem, integrat per homes sense terra en propietat i en el que hi podríem incloure també una part dels petits explotadors o propietaris d'extensions molt reduïdes.²⁰

Pel que fa a la propietat urbana, cap propietari no posseeix més de 4 cases i només hem detectat 4 individus en aquesta situació.

Sarrià

Més enllà de l'artificialitat de les divisions administratives, pel que fa a la distribució de la propietat, un municipi és, sovint, un lloc d'intersecció de parcelles de terra, cases, etc., en mans no només de propietaris veïns del mateix sinó també de forasters.²¹ Quan un municipi, en aquest respecte, està fortament imbricat amb els municipis veïns, com és el cas de Sarrià, aquesta problemàtica ressalta especialment.

A Sarrià molt diversos propietaris de cases i terres d'aquest municipi posseeixen béns d'aquest tipus *fora* del mateix, als municipis veïns i àdhuc més enllà del Pla, i, alhora, diferents propietaris de Les Corts, Sant Gervasi, Vallvidrera, etc., tenen terres *dins* de Sarrià. Ara bé, allò que, en aquest sentit, més sobresurt —i diferencia radicalment Sarrià de Masquefa— és que els més importants propietaris del terme de Sarrià no són veïns d'aquest municipi sinó de Barcelona. És més, aquests grans propietaris de Sarrià són membres de la burgesia barcelonina: una sisena part dels 22 més importants contribuents barcelonins de 1844, detectats per Àngels Solà, es comptaven també entre els més importants contribuents de Sarrià, per damunt dels grans propietaris veïns, durant la dècada de 1850.²² I, en conjunt, més de la meitat de la riquesa territorial imposable (rústega i urbana) del municipi de Sarrià està en mans de propietaris forasters, com ho mostra el quadre adjunt:

QUADRE 3

Distribució de la riquesa territorial imposable (rústega i urbana) de Sarrià entre propietaris veïns i forasters (any 1860)

<i>Riquesa Imposable</i>	<i>Total riquesa</i>	<i>Forasters</i>	<i>% sobre el total</i>	<i>«vecinos y colonos»</i>	<i>% sobre el total</i>
Rústega	141.482	100.666	71,15	40.816	28,84
Urbana	496.638	269.861	57,46	226.777	48,28

FONT: Resum de la contribució «territorial» de 1860. Institut Municipal d'Història de Barcelona —Arxiu de Sarrià.

Els propietaris forasters, el 1860, detentant el 57,46 % de la riquesa urbana imposable i el 71,15 % de la rústega del terme de Sarrià, assolien un control molt superior al dels veïns sobre la riquesa total del terme. Els propietaris veïns controlaven sobretot la riquesa urbana, en creixent revalorització, però no més que els forasters, els quals eren principalment propietaris de Barcelona. Aquesta important penetració del capital urbà barceloní a Sarrià és, però, un fenomen constatat a todo el Pla de Barcelona (encara que de forma diferent i desigual, segons els pobles) i accentuat des de, com a mínim, el segle XVIII fins el tercer quart del segle XIX, com ho han posat de relleu Antoni Segura, Jaume Suau i Llorenç Ferrer.²³

A Sarrià, municipi involucrat, com ja hem dit, en el procés d'urbanització d'aquests anys al Pla, un sol propietari pot arribar a posseir, com a màxim, no ja 4 cases com a Masquefa, sinó 23 (almenys l'any 1852), i això significa trobar-se, per aquesta raó, entre els 7 més importants contribuents veïns, cosa que a Masquefa és inimaginable a mitjan segle XIX. Perquè a Sarrià posseir cases és socialment tant important com posseir terres. I és prou significatiu que, dins de la contribució «territorial», el valor de la propietat urbana superi regularment el de la rústega (2,71, 2,73 i 3,5 vegades més el 1856, 1857 i 1860 respectivament).

En la mesura que, legalment, només podien ser membres de l'ajuntament els veïns de cada municipi, és indefugible, d'acord amb els objectius proposats, tractar de copsar les desigualtats existents al si dels mateixos, però tenint ben present, d'una banda, que els més importants propietaris, per ser forasters, estan exclosos de l'accés al consell municipal, i, d'una altra banda, que els propietaris veïns defensen l'ajuntament, almenys teòricament, només aquells interessos relacionats amb béns, rendes, negocis, etc., que posseeixen o practiquen dins del municipi, puix que en poden posseir o practicar fora del mateix. Això últim significava a Sarrià que els més importants contribuents veïns no eren necessàriament els homes més rics i

poderosos que residien al poble. Així, gràcies a la documentació privada que forneixen els protocols notariais, hem pogut esbrinar, per exemple, que el més important contribuent civil veí, l'any 1851, Josep Bosch i Canet, detenta força menys riquesa que l'hisendat Joaquim de Llanza i de Belloch (qui, dins del municipi està per dessota del primer), la qual cosa s'explica pel fet que aquell posseeix *la major part* de la seva riquesa *dins* de Sarrià i aquest *fora*.

Esbrinar el pes social real de cada propietari veí i àdhuc només el dels més grans, és quelcom que no hem pogut dur a terme a causa de la insuficient documentació privada de què disposem. Ara bé, considerada l'estructura dels propietaris o contribuents veïns, els més importants eren, en relació als més petits i als mitjans políticament més actius, aquells que *també* posseïen més terres, cases, censos, etc., *fora* de Sarrià.

En la mesura que la contribució «territorial» és a Sarrià un 80 % més important que la contribució «industrial», les desigualtats al si dels contribuents veïns que tributen per aquest concepte són indicatives (vegeu el quadre número 4).

De la lectura del quadre destaca principalment el fet que, l'any 1851, els contribuents veïns per «territorial» més importants (és a dir, els que satisfien més de 270 rals), constituint el 4,18 % del total de contribuents veïns, pagaven, en canvi, prop del 30 % (un 29,63 %) de tota la contribució que pagava el veïnat. Per un altre cantó, sabem també, d'acord amb la mateixa font, que, el mateix any, els 7 més importants contribuents veïns satisfien el 19,32 % de la contribució territorial pagada pels veïns, és a dir, quasi el 20 % de la mateixa (però només un 8,72 % de tota la contribució, inclosa ara la pagada pels forasters, proporció que revela un pes social dins del municipi molt inferior al que posseïen els 7 més importants propietaris veïns a Masquefa).

QUADRE 4

Estructura dels contribuents veïns per «territorial» (Sarrià, 1851)

<i>Grups de contribució (rals)</i>	<i>Contribuents</i>	<i>% sobre el total</i>	<i>Contribució (rals)</i>	<i>% sobre el total</i>
De 0 a 50	188	60,45	4.374	19,51
De 51 a 100	69	22,18	4.925	21,97
De 101 a 170	29	9,32	3.809	16,99
De 171 a 270	12	3,85	2.662	11,87
Més de 270	13	4,18	6.462	29,63
TOTAL	311		22.412	

FONT: Contribució «territorial» de Sarrià per l'any 1851. Institut Municipal d'Història de Barcelona —Arxiu de Sarrià.

Si abastem el conjunt dels veïns del municipi, detectem, simplificant, tres grans grups socials:

- un grup reduït de grans contribuents (que satisfan més de 270 rals per contribució «territorial» i «industrial» alhora) format per dues institucions eclesiàstiques femenines (una d'elles, el Monestir de Pedralbes, és gairebé sempre el més important contribuent), els hisendats i «propietaris» (descendents d'una antiga «noblesa pagesa» del Pla concentrada, sobretot, i precisament, a Sarrià),²⁴ diversos empresaris de la construcció i negociants de llenya i un cafeter. Gairebé tots estan també relacionats amb l'especulació del sòl, i, en general, amb activitats no agràries;
- un grup nombrós de mitjans i petits contribuents (que satisfan entre 101 i 270 rals i entre 0 i 100 rals, respectivament) constituït, principalment, per pagesos, botiguers, paletes i minaires;
- un nombre considerable de «jornalers» (al voltant del 20 % del total de la població activa masculina de més de 16 anys) de les activitats dels quals sabem molt poc.

Com es veu, tant a l'interior del municipi de Sarrià com en el de Masquefa, el veïnat —professionalment més heterogeni a Sarrià— no era de cap manera una unitat social homogènia sinó profundament escindida. I de les relacions d'explotació que requeien sobre ambdós pobles en són bona prova els respectius índexs de Gini de concentració de la propietat de la terra a cada municipi l'any 1862: el de Masquefa, com ja hem esmentat, de 0,766 i el de Sarrià de 0,627.²⁵ Ara bé, creiem que hem mostrat també que Sarrià (un poble del Pla de Barcelona no industrialitzat però no per això menys satellitzat que els altres pel capital urbà barceloní) i Masquefa (un poble d'una comarca plenament rural aliena a la influència directa de la ciutat més important del Principat i, sens dubte, en una etapa menys avançada de penetració del capitalisme a l'agricultura) eren dos móns molt diferents.

III. Qui controlava els ajuntaments?

Hem assenyalat al començament d'aquesta comunicació que els poders locals no s'exhaurien en els ajuntaments. Això no era només una realitat fàctica sinó que, en el període considerat, i pel que fa al tema que ens ocupa (la relació entre poders i hisendes locals), gaudia d'una determinada cobertura legal. Efectivament, l'Estat liberal posava a disposició dels poders locals, no només els ajuntaments (l'accés als quals, mitjançant el sufragi censatari durant la «dècada moderada» i mitjançant el sufragi indirecte durant el «bienni progressista», era barrat als estrats més baixos de la població), sino també institucions com les «juntas periciales» i figures com els

«majors contribuents», que impediien que l'ajuntament fos, legalment, l'únic agent decisor de les mesures polítiques locals en matèria tributària.²⁶

Però, tenint en compte que ens hem trobat amb que un seguit d'homes que ocupen càrrecs polítics a l'ajuntament estan també presents, quan són fora d'aquell, com a «majors contribuents» i com a membres de les «juntas periciales», podem dir que, fins a cert punt, ajuntament, «majors contribuents» i «juntas periciales» constituïen, en la pràctica, per dessota de la fragmentació institucional i administrativa, un tot connex.²⁷ Ara bé, era l'ajuntament qui assumia la responsabilitat i aplicava, amb el vist-i-plau de l'Administració, allò que havien decidit o/i aprovat de comú acord amb «juntas periciales» i «majors contribuents», vinculats tots ells, d'una manera o altra, amb els poders locals corresponents.

Així doncs, tractar d'esbrinar qui controlava es ajuntaments des de dins de les localitats implica posar al descobert quins grups socials eren co-responsables i executors de l'administració pròpia de les hisendes locals. Però, al respecte, atesa la rellevància que confereix la història general tradicional a l'alternància en el poder, pressuposada a nivell d'Estat, de les denominades faccions «moderada» i «progressista» del liberalisme, en encarar el problema del control dels ajuntaments sembla convenient d'escatir fins a quin punt es reproduïa a nivell de Sarrià i Masquefa l'esmentada alternància, o, en el seu defecte, intentar aclarir quina era la lògica política local en cada cas i els seus trets comuns. Caldria, però, abans, precisar què entenem per «membres de l'ajuntament». Al nostre entendre, separar analíticament càrrecs polítics (alcaldes, regidors, síndics, etc.) no remunerats²⁸ i empleats municipals (secretaris, dipositaris, agutzils, etc.) remunerats seria un error, no només perquè una bona part de l'administració de la hisenda local recau sobre les espatlles d'aquests darrers sinó perquè, tant a Sarrià com a Masquefa, gairebé tots són veïns de la localitat i, de vegades, ells mateixos, però, sobretot, parents seus, detenten càrrecs polítics, i, com els propis consellers, ells mateixos o familiars propers, poden ser també creditors, prestamistes o/i arrendataris de béns, drets comunals, etc.

Partint de les precedents premises, tractarem d'abordar una sèrie de qüestions que considerem rellevants en relació al tema que ens ocupa.

En primer lloc intentarem situar en el seu marc legal la composició dels ajuntaments i examinar els casos d'incompliment i repetició de mandat. En segon lloc analitzarem, en un nivell de primera aproximació, a quins grups socials pertanyien els consellers, i, en particular, la presència personal als ajuntaments dels homes dels poders locals. En tercer lloc mostrarem com l'accés a l'ajuntament no estava regulat per una lògica d'alternància entre «moderats» i «progressistes». Finalment tractarem d'il·lustrar, mitjançant l'exposició d'un seguit de notes biogràfiques referides a alguns consellers i empleats municipals, com aquella alternància no es visqué a cap de les localitats estudiades i com l'anàlisi de famílies i «homes de palla» dels poders locals sembla heurísticament més capaç de copsar la racionalitat política local.²⁹

A les dues localitats estudiades se succeeixen, al llarg de 1847-1856, sis ajuntaments diferents (els cinc primers es troben dins de la «dècada moderada» i el darrer dins del «bienni progressista», encara que, pel que fa a Masquefa, això últim s'ha de matisar, com veurem). El nombre de consellers de l'ajuntament és superior en 1847-54 en relació al bienni 1854-56, d'acord amb allò que estipulaven les lleis municipals vigents en aquests períodes (la de 1845 i la de 1823, respectivament). Les diferències en la dimensió de la població determinaven un nombre de consellers major a Sarrià (dotze en 1846-47, tretze de 1848 a 1854, i nou durant el «bienni progressista») i també l'existència a Sarrià de dos càrrecs municipals que, legalment, no podia tenir l'ajuntament de Masquefa (el de tinent segon, dins de la «dècada moderada», i el d'alcalde segon, dins del «bienni progressista»). Així, de 1847 a 1856 constatem a Masquefa 22 consellers diferents mentre que a Sarrià en detectem 40. Ara bé, aquest nombre de consellers a cada localitat no està determinat exclusivament per raons legals, com veurem tot seguit.

La llei municipal de 1845 establí la renovació bianual de la meitat dels consellers, de manera que als elegits se'ls assignava un mandat de quatre anys, especificant també que, als pobles, els càrrecs d'alcalde i de tinent d'alcalde no podien durar més de dos anys seguits (articles 7 i 6, respectivament). Tanmateix, segons la mateixa llei, la reelecció era permesa, no implicant però, com l'elecció, l'obligat acompliment en l'exercici del càrrec, sinó que aquest seria aleshores voluntari (article 8). Això no obstant, d'una banda, tant a Sarrià com a Masquefa, ens trobem, durant la «dècada moderada», amb dos consellers en cada localitat que no aconsegueixen el mandat de quatre anys, sense que n'hàgim pogut esbrinar la causa (sabem, però, que aquesta no era, almenys a Sarrià, ni la defunció ni el canvi de residència): a Sarrià són un petit i un mitjà contribuent, que, elegits el gener de 1846, no repeteixen el gener de 1848;³⁰ a Masquefa són, l'un un petit explotador de terres elegit el gener de 1850 que no repeteix el gener de 1852, i l'altre, el més important propietari de terres del municipi, Agustí Mir i Vinyals, que, elegit el gener de 1852, no repeteix el gener de 1854. I, a ambdós municipis, no és l'Administració, des de l'exterior, la que determina la separació del càrrec. Per un altre cantó, mentre a Sarrià constatem la reelecció de 2 homes (un petit i un mitjà contribuent) amb més de sis anys seguits de mandat cada un, a Masquefa no en detectem cap, però, en canvi, comprovem que un home, Josep Bros i Fosalba, possible «home de palla» dels poders locals, fou alcalde durant quatre anys seguits de la «dècada moderada», la qual cosa, mai esdevinguda a Sarrià, constituïa una clara contravenció legal. Tanmateix, a Masquefa només detectem un home que ocupa càrrecs en dos ajuntaments diferents: es tracta d'Antoni Valls i Fosalba, un dels 7 més importants propietaris veïns del municipi, que fou regidor quatre anys —els preceptius— a la «dècada moderada» i

després regidor primer al «bienni progressista». En canvi, a Sarrià, a més dels dos consellers reelegits, n'hi ha quatre més (tots ells igualment petits i mitjans contribuents) que detenen càrrecs a dos ajuntaments diferents de 1847 a 1854, i un d'aquests quatre és alcalde al darrer ajuntament «moderat» i síndic de l'immediat ajuntament «progressista»: es tracta de Joan Margenat i Salvany, un dels 7 més importants propietaris veïns. Així, tant a Sarrià com a Masquefa detectem la presència a l'ajuntament del «bienni progressista» d'un dels respectius 7 més importants propietaris veïns, cada un dels quals havia estat també conseller durant la «dècada moderada».

¿A quins grups socials pertanyien el conjunt dels consellers de Sarrià i Masquefa en 1847-56?

La manca de documentació privada apropiada no ens permet donar encara una resposta plenament satisfactòria a aquesta qüestió. Constatem, però, d'entrada, que els consistoris de Sarrià i Masquefa reflecteixen, d'alguna manera, l'estructura socioeconòmica diferenciada de les respectives localitats.³¹ Així, mentre que a Masquefa (comunitat rural enclavada en una comarca agrícola i que viu fonamentalment del conreu de la vinya) més del 90 % dels consellers són pagesos (encara que amb una considerable diferenciació social en el seu si), a Sarrià (municipi rural fortament inserit en una comarca on l'ús del sòl és molt menys homogèniament agrícola) les activitats a què es dediquen els consellers són molt més variades; hi ha 9 hisendats i «propietaris», 7 paletes, 5 pagesos, 4 fusters, 3 botiguers de queviures, 2 minaires, 1 forner, 1 traginer, 1 metge, 1 sastre, 1 sabater, 1 mestre d'obres, 1 llauner i vidrier, 1 negociant de llenya, 1 esparter i 1 capità retirat, essent també aquestes categories socialment heterogènies, i predominant les professions relacionades no només amb l'agricultura sinó també, especialment, amb la urbanització, que, agrupades, representen el 72 %, aproximadament, del total dels consellers.

Ara bé, de l'anàlisi comparativa de la composició social dels consistoris dels esmentats pobles (composició social a la que ens aproximem utilitzant bàsicament fonts fiscals prèviament criticades), i amb totes les prevencions a què obliga la comparació de localitats tan diferents, se'n desprenen tres rellevants trets comuns:

- els «jornalers» estan sempre exclosos, de fet, de l'accés al poder que representa l'ajuntament, la qual cosa era ja establerta per llei;
- la major part dels consellers són mitjans i grans contribuents (el 72,5 % del total de consellers a Sarrià i el 63,63 % a Masquefa);
- el contingent més important de consellers està constituït per «mitjans» o grups socials intermedis: d'entre els 22 consellers de Mas-

quefa, n'hi ha 9 (el 40,9 % del total), i d'entre els 40 consellers de Sarrià 18 (un 45 % del total).

Així, podem afirmar que ni a Sarrià ni a Masquefa l'ajuntament no està monopolitzat per grans propietaris.³² La qual cosa no vol dir que els poders locals no participessin directament en el control de l'ajuntament. Si considerem els 7 més importants propietaris veïns de Masquefa i els corresponents de Sarrià (incloses aquí les monges de Pedralbes, que, legalment, no podien ser membres de l'ajuntament per la seva doble condició d'eclesiàstiques i de dones), i tenint ben present que a Masquefa tots aquells 7 propietaris posseeixen més de 50 mujades mentre que cap de Sarrià no posseïa tanta extensió dins el municipi, constatem el següent:

- a Sarrià a tots els ajuntaments sempre hi ha, com a mínim, un dels 7 més importants propietaris veïns (en 1850-52, excepcionalment, n'hi ha quatre), i a Masquefa un de sol hi és en cinc dels sis ajuntaments i només en un (1848-1850) no n'hi ha cap;
- tres dels set, és a dir, quasi la meitat, de Masquefa foren personalment consellers de l'ajuntament, i a Sarrià ho foren cinc dels set corresponents, és a dir, les dues terceres parts.

Però d'aquí no es desprèn que a Sarrià hi hagués una superior presència personal de grans propietaris a l'ajuntament. Perquè, d'una banda, tenint en compte que el nombre total de consellers de Sarrià s'aproxima al doble del de Masquefa, és obvi que a Masquefa hi ha un percentatge més elevat de grans propietaris veïns a l'ajuntament, i, d'una altra banda, mai a Sarrià el més important propietari del municipi, el burgès ennoblit barceloní Rafael Maria de Duran i de Ponsich, no fou —ni, legalment, podia ser— membre de l'ajuntament, mentre que a Masquefa, Agustí Mir i Viñals, que posseïa més terres que qualsevol altre propietari, veí o foraster, fou alcalde de gener de 1852 a gener de 1854.³³

En resum, si bé la presència dels poders locals als ajuntaments de Sarrià i Masquefa no és negligible —i és clarament superior a Masquefa—, els mitjans contribuents, propietaris o/i explotadors de terres eren els grups socials que a les respectives localitats tenien més homes a l'ajuntament.³⁴

3

¿Estava regulat el control dels ajuntaments de Sarrià i Masquefa per una lògica d'alternància entre les faccions liberals «moderada» i «progressista»?

Sense entrar en l'anàlisi de les eleccions municipals, que no hem abordat, ni tampoc en l'estudi de la ideologia política des membres dels consistoris (que no hem pogut dur a terme per manca de documentació), diversos

i significatius fenòmens indiquen que, tant a Sarrià com a Masquefa, en l'adveniment del «bienni progressista», més que un canvi o alternància de personal polític, la nota dominant fou la continuïtat. Ja hem assenyalat que a cada una de les localitats un conseller és alhora «moderat» i «progressista». Caldria afegir que, l'estiu de 1854, l'ajuntament «moderat» s'adhereix formalment a la denominada Vicalvarada (cop d'Estat «progressista»). A ambdós pobles, seguint un mandat de l'administració de l'Estat, es renova l'ajuntament per sufragi indirecte (elecció d'una junta de compromissaris que, al seu torn, elegeix els membres de l'ajuntament) i del resultat electoral es desprèn, en cada cas, que només un conseller «moderat» repeteix a l'ajuntament «progressista». Però, bàsicament, unes mateixes famílies controlen els ajuntaments a la «dècada moderada» i en 1854-56.³⁵

- a Masquefa, dos consellers del consistori anterior, «moderat», eren cunyats de dos membres del consistori «progressista», i dos dels quatre consellers «progressistes» eren, entre ells, consogres (de manera que una sola família controlava la meitat de l'ajuntament) i estaven emparentats amb diversos membres dels anteriors consistoris «moderats»;
- a Sarrià, l'alcalde primer de l'ajuntament «progressista» estava emparentat amb tres consellers de la «dècada moderada» (el seu pare, el seu sogre i un oncle), l'alcalde segon era fill i nebot de dos consellers «moderats», un regidor era gendre d'un altre conseller «moderat», i, finalment, el propi síndic (i alcalde de l'anterior ajuntament «moderat») havia tingut durant la «dècada moderada» un oncle i un cunyat com a consellers de l'ajuntament. Probablement això explica que l'ajuntament del «bienni progressista» es reconegués implícitament continuïsta.³⁶

Ara bé, aquest continuïsmes en el control de l'ajuntament s'ha de matissar, puix que, a les dues localitats estudiades, *per un cantó*, la presència personal d'homes dels poders locals als ajuntaments del «bienni» no és, proporcionalment, inferior (a Masquefa és clarament superior) en relació a cada un dels cinc ajuntaments precedents, i, *per un altre cantó*, és precisament l'ajuntament del «bienni» l'únic que no conté petits contribuents o/i propietaris-explotadors de terres. Sembla, doncs, que l'ajuntament del «bienni», pel que fa a la seva composició social, era encara més elitista que tots (o la major part a Sarrià) els de la «dècada moderada».

Finalment, cal assenyalat que, si bé el general Ramón Narváez formà nou govern, «moderat», el 12 d'octubre de 1856, a Masquefa l'ajuntament «progressista», elegit, com a Sarrià, el setembre de 1854, no es renovà fins al mes de març de 1857, quatre mesos després que ho fes el de Sarrià i cinc mesos després que el general Narváez formés nou govern.³⁷

Si a nivell local de Sarrià i Masquefa no sembla que l'alternància dels «partits polítics» de què parla la història general regulés l'accés als ajuntaments respectius, ¿quina era la lògica que el regulava?

És molt poc encara el que sabem sobre aquesta fonamental qüestió. Ens caldria molta més documentació privada —de la manca de la qual se'n ressenteix sobretot l'estudi de Masquefa— i, especialment, la relacionada amb les connexions i lligams establerts entre els grans propietaris i el món de l'ajuntament a les respectives localitats. No obstant això, sembla que el control de l'ajuntament —del qual depenia, recordem-ho, l'administració de la hisenda local— es regia per una lògica de famílies i d'«homes de palla» dels poders locals. Això és el que tractarem de mostrar a continuació mitjançant l'exposició d'un seguit de *notes biogràfiques* —més extenses pel que fa a Sarrià, puix que sobre els membres de l'ajuntament d'aquest municipi posseïm molta més informació.³⁸

Masquefa

* Els Bonastre de Santa Magdalena eren una família de grans propietaris de terres (a mitjan segle XIX un d'ells, posseïdor d'unes 144 mujades, es trobava entre els 7 propietaris veïns més importants) freqüentment associats a l'exercici del poder a l'ajuntament des de finals del segle XVIII fins a la dècada de 1860, si més no.

Josep Bonastre i Domènech fou el 1785 (quan comptava menys de 18 anys) i el 1788 regidor degà, el 1791 batlle, el 1794 regidor degà, el 1797 procurador síndic, el 1802 regidor degà, el 1805 regidor, els anys 1810 i 1811 procurador síndic i els anys 1813 i 1814 regidor degà, ocupant, doncs, sempre càrrecs importants (gairebé mai no és un simple regidor) i de manera prou continuada. El seu fill i hereu, Josep Bonastre i Brugués, no l'hem detectat a l'ajuntament fins als anys 1826 i 1830, ocupant el càrrec de regidor degà en ambdós casos. Sabem també que el fill i hereu de Josep Bonastre i Brugués, Josep Bonastre i Rovira, nascut el 1834, seria tinent d'alcalde en 1867-68 i alcalde el 1877 i el 1878, i que el seu germà, Salvador, fou conseller dels ajuntaments dels anys 1874, 1875 i 1876. Personalment, els Bonastre de Santa Magdalena no estigueren presents a l'ajuntament en el període objecte d'estudi. Però, *en primer lloc*, una germana de Josep Bonastre i Rovira, Josepa, estava casada amb el fill de Pere Llobet i Bas, el qual, essent consogre de Josep Bonastre i Brugués, fou alcalde de l'ajuntament «moderat» de 1854; *en segon lloc*, el seu germà Salvador estava casat amb la filla de Josep Estruch i Sabi (consogre, doncs, aquest també, de Josep Bonastre i Brugués), el qual fou tinent d'alcalde de l'ajuntament instal·lat el 1852, síndic de l'ajuntament «moderat» de 1854 i també membre de les «juntas pericals» dels anys 1863-67 ininterrompudament; i, *finalment*, el seu sogre, un dels grans propietaris —posseïa gairebé 40 mu-

jades de terra—, Joan Parera i Galimany (que era cunyat de Josep Estruch i Sabi i consogre d'Antoni Valls i Fosalba, un dels 7 grans propietaris i regidor degà al «bienni») fou alcalde durant el «bienni progressista», havia estat abans membre de la «junta pericial» el 1853 i ho tornaria a ser el 1861.

* Josep Bros i Fosalba, nascut l'any 1818, pagès a mitjan segle XIX, no posseïa, que sapiguem, terres en propietat i n'explotava poques a rabassa morta (unes 6 mujades), les quals eren pròpies de Maria Cortils de Caballeria, vídua de Josep Sabater i Jorba, un dels set grans propietaris veïns del poble. Però la seva condició de petit explotador de terres al municipi no l'impedí d'ésser alcalde quatre anys seguits (1848-51), la qual cosa, com ja hem assenyalat més amunt, constituïa una contravençió de la llei municipal vigent. A més, Josep Bros i Fosalba actuà com apoderat dels Bonastre de Santa Magdalena en judicis de conciliació celebrats els anys 1860-63. No sembla agosarat, doncs, suposar que era un «home de palla» de grans propietaris veïns del municipi.

Sarrià

* Vicenç Compte i Piera, botiguer de queviures, mitjà contribuent, que tenia 49 anys el 1840, fou recaptador d'impostos durant el mes de juny de 1844 i regidor durant vuit anys seguits (de gener de 1846 a gener de 1854), essent l'home que durant més temps seguit ocupà un càrrec polític durant la «dècada moderada». Dins d'aquest període, concretament de 1847 a 1851, l'ajuntament li encarregà, retribuint-lo, la tasca de l'expedició dels «passaports» i «cartes de radi», una tasca de control social i polític gens negligible. En canvi, havia estat dipositari durant tota la «dècada ominosa» (1823-33), i, a la pràctica, onze anys seguits cobrant i pagant diners de l'ajuntament.³⁹ Però si fou dipositari a la «dècada ominosa» i regidor a la «dècada moderada», tornaria a ser, com el 1844, recaptador d'impostos al «bienni progressista»: el 3 de juliol de 1856 és nomenat «...encargado del registro de las entradas de harina», fent pagar un impost el producte total del qual —destinat a sufragar diferents despeses municipals i el dèficit de la derrama— es preveia de 30.612 rals, impost que el 20 d'agost fou prohibit per l'administració —que l'havia autoritzat l'abril—; però, tres mesos més tard, és nomenat «recaudador interino» d'uns impostos sobre l'oli i la calç entrats a Sarrià, cobrant a raó de 3 rals diaris per la tasca.⁴⁰ Malauradament, desconexem les relacions de parentiu, o d'un altre tipus, que podien lligar-lo a d'altres membres de l'ajuntament, però no sembla agosarat suposar que sense ser un «home de palla» de grans propietaris hagués pogut formar part de l'ajuntament amb tanta recurrència.

* Els Cuiàs eren una antiga família de pagesos benestants de Sarrià que el segle XVIII s'emparentaren amb una no menys important família de pagesos de la localitat, els Modolell del Puig, i al segle XIX amb una altra

rellevant família sarrianenca, molt vinculada a Barcelona, especialment, i al Vallès: els Negrevernís.

Benet Cuiàs i Modolell, hisendat, un dels 7 més importants propietaris veïns a mitjan segle XIX, fill i hereu del pagès Josep Cuiàs i Ribalta i de Josepa Modolell del Puig i Ravella (una de les tres filles de l'honorable sarrianenc Francesc Modolell del Puig i Anglí, també pagès), fou secretari de l'ajuntament els anys 1815 i 1816, alcalde primer de l'ajuntament constitucional de l'any 1820 i 1823, i alcalde, novament, l'any 1836.⁴¹ Des de 1817 fins a la dècada de 1850, si més no, relacions de parentiu, econòmiques i polítiques lligaren els Cuiàs i els Negrevernís. L'any 1817 un fill de Benet Cuiàs, Joaquim Cuiàs i de Regàs, que seria el seu hereu, es casà amb una filla del comerciant i «ciutadà honrat de Barcelona» (noblesa urbana) Magí Negrevernís i López. Un altre fill del mateix Magí Negrevernís, Narcís Negrevernís i Piera, pilot, es casaria, el 1830, amb un altre descendent, una filla, de Benet Cuiàs.⁴² Ara bé, quan l'any 1820 Benet Cuiàs presideix l'ajuntament constitucional, el regidor degà és Vicenç Negrevernís i Piera, hisendat, fill i hereu de Magí Negrevernís, que havia estat un dels nou electors que havien decidit la composició de l'esmentat ajuntament. El mateix any 1820, cinc mesos després de la presa de possessió de l'ajuntament constitucional, s'elegeix la Milícia Nacional:⁴³ Josep Bosch i Canet (que seria el 1851 el més important contribuent després de les monges de Pedralbes), també a l'ensems dipositari de l'ajuntament, és capità, i Francesc Margenat i Cuiàs (cosí de Josep Bosch i Canet) i Joaquim Cuiàs i de Regàs (fill de l'alcalde i cosí de Francesc) són tinentes. Ara bé, cap càrrec polític no detenten els Cuiàs, Canet de la Vila (Josep Bosch i Canet), Margenat i Negrevernís, tots ells grans propietaris, durant la «dècada ominosa». En canvi, de 1834 a 1837 és secretari de l'ajuntament el gendre de Benet Cuiàs, Narcís Negrevernís i Piera, el 1835 és alcalde Josep Bosch i Canet i el 1836 és també alcalde Benet Cuiàs i Modolell. Sarrià està aleshores plenament involucrat en la guerra dels Set Anys («...en el dia estamos declarados en estado de sitio y todo ba militarmente», afirmava Benet Cuiàs el setembre de 1836) i el gener de 1837 un fill de Magí Negrevernís, Salvador Negrevernís i Piera, capità de l'exèrcit liberal, es troba al front a Vitòria, i per això no pot fer l'inventari dels béns del seu germà Vicenç, recentment mort, a qui substitueix en l'herència paterna. El mateix any 1837 una germana de Vicenç i Salvador, Eulària, es casa amb qui seria el més important propietari de cases el 1852, Jaume Feliu i Castelló, rellevant conseller de la «dècada moderada».⁴⁴ Però Benet Cuiàs i Modolell, després de deixar l'alcaldia, l'octubre de 1836, ja no ocupà cap més altre càrrec polític ni «administratiu» a l'ajuntament de Sarrià. Ara bé, el seu fill i hereu, Joaquim Cuiàs i de Regàs, fou regidor de l'ajuntament entre l'octubre de 1840 i el març de 1841, membre de la Milícia Nacional el 1840 i 1843 i regidor, durant quatre anys, de l'ajuntament «moderat» instal·lat el gener de 1850. Un cunyat de Joaquim Cuiàs, el també hisendat Salvador Negrevernís i Piera, ja ex-capità de l'exèrcit, fou dipositari de l'a-

juntament els mesos de novembre i desembre de 1841 (any en què havia renunciat a detentar càrrecs polítics per als que se l'havia nomenat), també alcalde segon de gener de 1843 a març de 1844 —en el transcurs del qual mandat el síndic, Josep Margenat i Cuiàs, farmacèutic, cosí i cunyat de Josep Bosch i Canet, fou assassinat per un grup de milicians «jamancios» de Barcelona—, i, finalment, tinent segon de l'ajuntament el 1854, quan tenia uns seixanta anys. Però Joaquim Cuiàs ja no tornaria a ser mai més membre de cap consistori. En canvi, el seu fill i hereu, Manuel Cuiàs i Negrevernís, amb uns 32 anys en aquella data, seria dipositari de l'ajuntament «moderat» de 1854 (del que n'era alcalde Joan Margenat i Salvany, nebot de Josep Bosch i Canet), i alcalde segon i capità d'una companyia de la Milícia Nacional durant el «bienni progressista» (on el seu germà, Magí Cuiàs i Negrevernís, fou secretari de l'agost de 1855 al febrer de 1856).

Certament, podem afirmar que a Sarrià quatre de les famílies veïnes més importants del municipi a la dècada de 1840 (els Cuiàs, els Margenat, els Canet de la Vila i els Negrevernís, estretament emparentats), són també aquelles que el 1820 controlaven l'ajuntament i la Milícia Nacional, no detenen cap càrrec polític durant el període «absolutista» de 1823-33, són les que amb més freqüència ocupen càrrecs a l'ajuntament de 1835 a 1857 (però sense que la seva presència personal sigui contínua) i mai no es troben del tot absents del control des de dalt de la Milícia Nacional durant els períodes «progressistes». Ara bé, no resulta gens fàcil saber quines eren «moderades» i quines «progressistes», puix que no es retiren dels càrrecs municipals per raó de l'alternància en el poder de l'Estat dels denominats «moderats» i «progressistes».

Però el control de l'ajuntament (considerant exclusivament els consellers) no era només una qüestió de famílies de propietaris importants, sinó que se'n beneficiaven també d'altres grups socials: paletes, fusters, botiguers de queviures, negociants i pagesos, mitjans contribuents, a Sarrià; paletes i fusters (de molta menys envergadura que els de Sarrià) i pagesos, tots petits explotadors o propietaris de terres, a Masquefa, relacionats, tant en aquest com en aquell municipi, d'una manera o altra, amb els poders locals. Això no obstant, secretaris, dipositaris, agutzils, etc., solien ser veïns del poble, no necessàriament importants propietaris o contribuents, i en alguns casos hem detectat també la seva connexió amb els poders locals. Tractarem d'il·lustrar-ho amb algunes notes biogràfiques.

Masquefa

* Pau Claramunt i Torras, paleta, nascut el 1808, i que, a més de dedicar-se a la construcció, conreava dues parcel·les de terra (unes 6,5 mujades en total), una de les quals pertanyia al gran propietari Antoni Valls i Fosalba, realitzà en exclusiva, almenys de 1846 a 1852, totes les obres

que sufragà l'ajuntament, i, per aquest concepte, els anys 1846 i 1847, va percebre 1.500 i 1.400 rals respectivament, que suposaven el 21,87 % i el 20,45 %, respectivament, del total de despeses de l'ajuntament. Tanmateix, fou regidor de l'ajuntament «moderat» de 1854 i del de 1857 i membre de les «juntas pericials» els anys 1856, 1860, 1861 i 1862, entorn de les quals dates es detecta a Masquefa un, localment important, moviment de construcció de cases. I l'any 1870 seria «Maestro de Obras Arquitecto Municipal».

* Silvestre Martínez i Parera, un fuster que tenia 51 anys el 1854, no era propietari de terres però conreava dues parcel·les (en total unes 9 mujades), una de les quals pertanyia a un dels 7 grans propietaris forasters (Onofre Almirall, de Piera) i l'altra a un dels 7 grans propietaris veïns (Antoni Valls i Fosalba). Fou «encargado del reloj» en 1846-47, pagant-li l'ajuntament 300 rals, i el 1852 és qui subministra a l'escola municipal material «para los niños pobres» cobrant per aquest concepte aquella mateixa quantitat. El seu fill, Josep Martínez, fuster també, feu treballs de l'ofici per l'ajuntament el 1850, i el seu cunyat, Josep Martí i Pujol, un mitjà explotador de terres, fou síndic de l'ajuntament «progressista».

* Pau Viladons i Estruch, que fou secretari de l'ajuntament des de, com a mínim, 1847 (quan comptava 29 anys) fins al 1868, i que consta documentalment com a «sastre» l'any 1856 i com a «propietari» el 1868, no posseïa terres en propietat i només explotava dues parcel·les petites (en total unes 10,25 mujades), però una d'aquestes (amb una extensió de 4,5 mujades) era propietat d'Agustí Mir i Vinyals, el principal propietari del municipi. Això no obstant, és un dels quatre únics propietaris del poble que posseeixen, cada un, quatre cases, el màxim de cases que posseeix un sol propietari a Masquefa. Una d'aquestes cases, destinada a local de l'escola municipal, la tenia llogada, per 400 rals, a l'ajuntament el 1846, si més no, i també li llogà una altra casa els anys 1849 i 1850 «...para el caso de que hubiese cólera», per 100 rals cada any. Però a la vinculació amb el poder local que suposava ésser arrendatari del més important propietari del municipi i a la vinculació amb l'ajuntament que implicava llogar a aquest dues cases i ésser, durant 21 anys seguits, secretari —la qual cosa comportava percebre del consistori 860 rals de sou anual l'any 1846, i, després d'un fort augment esdevingut en anys «moderats», un sou de 4.000 rals el 1857⁴⁵, que suposaven un 28,68 % del total de despeses del pressupost d'aquest any—, s'hi afegia la xarxa de relacions de parentiu i polítiques en què es trobava immers. Una seva germana estava casada amb l'important propietari Joan Parera i Galimany, consogre d'un dels 7 més importants propietaris veïns, i ell mateix es casà (ignorem la data) amb una germana de l'esmentat Joan Parera, el qual, com hem assenyalat més amunt, fou membre de la «junta pericial» de l'any 1853, alcalde de l'ajuntament «progressista» i, novament, membre de la «junta pericial» l'any 1861. Un altre cunyat, Sadurní Sabi i Parera, fou conseller dels ajunta-

ments de 1859 i 1861. I, finalment, un seu fill, Josep Viladons i Calix, era cunyat de Joan Bonastre i Sabater, el qual, consogre de Joan Parera i Galimany, fou síndic de l'ajuntament de 1848-49, regidor en 1850-51, dipositari de 1858 a 1867, com a mínim, i jutge de pau en 1861-65 (coincint així, doncs, que durant quatre anys fou, alhora, dipositari i jutge de pau). Però quatre anys després de deixar la secretaria, l'any 1872, Pau Viladons i Estruch fou tinent d'alcalde de l'ajuntament.

Sarrià

* Josep Vinyals i Ximenes, negociant, fill del també negociant de Sarrià Joan Vinyals i Vallhonesta, fou secretari de l'ajuntament des de setembre de 1845 (quan comptava uns 28 anys) fins al maig de 1854, és a dir, uns vuit anys i mig. Si abastem el període 1815-54, Josep Vinyals se'ns apareix com l'home que durant més temps seguit ocupà la secretaria.⁴⁶ Però no fou l'únic secretari de la primera meitat del vuit-cents vinculat, d'una manera o altra, amb els poders locals.⁴⁷ Aquesta vinculació, però, en el cas de Josep Vinyals l'hem percebuda a través d'allò que sabem dels seus germans: Joan, Onofre i Salvador.

Joan Vinyals i Ximenes, procurador l'any 1845 del Marquès de Vilana (un dels principals propietaris forasters) i el 1849 apoderat del Monestir de Pedralbes (aleshores el més important contribuent veí), fou alcalde de Sarrià l'any 1842. Però havia estat secretari en 1823-26, com ho fou abans, en 1817-19, el seu pare, Joan Vinyals i Vallhonesta. Aquest, essent —o estant a punt de ser— secretari de l'ajuntament el 1817, prestà 294 lliures, 1 sou i 11 diners «...á solicitud del Ayuntamiento para ocurrir á una Carta de Pago de ciertos atrasos á la hacienda Nacional».⁴⁸ Però, quan el 1823-26 Joan Vinyals i Ximenes era secretari de l'ajuntament, el seu pare detentava l'arrendament del dret de vendre carn i —segons els comptes del dipositari— els anys 1825 i 1826 també l'arrendament de la carnisseria comunal. Així, en 1825 i 1826 els Vinyals detentaren, alhora, la secretaria de l'ajuntament, l'arrendament del dret de vendre carn i l'arrendament de la carnisseria comunal.⁴⁹

Onofre Vinyals i Ximenes, xocolater, fou dipositari els anys 1834, 1835, 1836 (quan o bé el seu germà Joan o bé el seu pare —un d'ells dos— era també «arrendatari de la carn») i 1837. Un seu cunyat, el paleta i fuster Vicenç Mombrú i Colom, regidor de l'ajuntament de gener de 1846 a gener de 1850, havia estat arrendatari d'un impost de 12 maravedis sobre cada «lliura grossa» de carn venuda —impost de guerra ordenat d'executar a nivell de tot el Principat pel Capità General— l'any 1838.⁵⁰ Però, després de ser dipositari, Onofre Vinyals seria també prestamista de l'ajuntament —com ho havia estat abans, el 1817, el seu pare— en dues ocasions: la primera, l'any 1841, quan, a instància de quatre consellers (un d'ells el gran propietari veí Josep Bosch i Canet), prestà entre 10.000 i 17.000 rals⁵¹ per tal que l'ajuntament pogués satisfer el «cupó» de 42.410

rals 24 mar. assignat per l'Estat en concepte de la contribució extraordinària de guerra, «...de los 180 millones», imposada per Espartero l'any 1840; la segona, l'any 1848, en què tornà a prestar diners (però, malauradament, no en sabem la quantitat ni per quin concepte). Ara bé, segons les Actes Municipals, el setembre de 1850 l'ajuntament encara li devia els diners prestats l'any 1841, deute que el consistori reconeixia. Això no obstant, quan Onofre prestà diners a l'ajuntament l'any 1848, el seu germà Josep era secretari i el seu germà Salvador era tinent primer.

Salvador Vinyals i Ximenes, fuster i mitjà contribuent, havent estat arrendatari del fem de la carnisseria comunal durant sis mesos l'any 1841 (com consta en l'estat de comptes d'aquest any), fou, després de Vicenç Compte, el segon home que durant més temps seguit ocupà càrrecs polítics a l'ajuntament, sempre dins de la «dècada moderada»: fou tinent primer de gener de 1848 a gener de 1850, regidor de gener de 1850 a gener de 1852, síndic de gener de 1852 a gener de 1854 i regidor del darrer ajuntament «moderat». Però cal assenyalar que l'any 1848 rebé de mans del comerciant barceloní Francesc Fontanelles, Marquès de Fontanelles, «Caballero Gran Cruz de la Real y Distinguida Orden Española de Carlos Tercero», membre prominent de la burgesia barcelonina i un dels més importants propietaris forasters de Sarrià, 54.957 rals per treballs i materials de fusteria invertits en la construcció d'una gran casa a Sarrià per compte d'aquell i també 18.917 rals pels jornals i materials esmerçats en la construcció d'un «...gran Lavadero y Noria» situat en el mateix municipi.⁵² Però la relació de F. Fontanelles amb els Vinyals no s'acaba aquí, com veurem tot seguit.

Josep Vinyals i Ximenes va ser obligat a dimitir del seu càrrec de secretari la primavera de 1854, poc temps després de ser renovada la composició del consistori. Entre les múltiples acusacions que la meitat del consistori recentment elegit feu pesar sobre ell, figura la de que havia fet constar com un acord, a la sessió del 15 d'abril de 1853, que l'ajuntament donava permís a F. Fontanelles per a construir una canalització d'aigua, quan això no es decidí a l'esmentada sessió —segons sostenen a les Actes Municipals els qui el feren dimitir—, sinó dos mesos més tard, avançant, així, il·legalment, el permís municipal dos mesos. Però F. Fontanelles havia estat un dels grans propietaris prestamistes de l'ajuntament a la «dècada moderada»: s'oferí ell mateix a efectuar un préstec, per a «ajudar» financeraament l'ajuntament, el juliol de 1844 (malauradament, a través de les Actes Municipals, no és possible saber si el préstec tingué lloc, ni el seu valor, ni per quin concepte); l'any 1845, pregat ara per l'ajuntament, li prestà 16.636 rals i 3 maravedisos, que devien servir per a poder acabar de satisfer a la tresoreria de la Diputació el primer i segon trimestre del cadastre i el segon semestre de «subsidi» del mateix any; i, finalment, l'any 1846, novament a instàncies de l'ajuntament, li prestà 5.000 rals per a poder lliurar-se de la pressió de les autoritats superiors en relació a «atrasos». Ara bé, la quantitat de diners prestada

els anys 1845 i 1846 encara no li havia estat retornada per l'ajuntament (ignorem si carregada amb interessos) en la seva totalitat el setembre de 1850.

Però fenòmens d'aquesta naturalesa no eren exclusius d'un municipi situat a les portes de la capital del Principat. A Masquefa, l'any 1852, el dipositari Pere Ferrer (un veí de qui només sabem que exercí aquest càrrec de 1847 a 1857 ininterrompudament) prestà a l'ajuntament 709 rals (una quantitat gens negligible a Masquefa), que serviren perquè aquest pogués satisfer a l'Administració l'import de l'impost denominat «Esquadres de Valls».⁵³ Tanmateix, l'any 1854, quan l'Administració exigí que se li avancés un semestre de les contribucions «territorial» i «industrial» (que a Masquefa representava entre 10.000 i 12.000 rals), l'ajuntament «moderat», reunit amb els «majors contribuents», acordà negociar amb «una casa de comercio de Barcelona» l'obtenció d'un emprèstit per a fer front a l'exigut.⁵⁴ I l'any 1867, l'ajuntament, davant la necessitat d'efectuar reparacions al cementiri municipal, però sense disposar de recursos suficients, acordà, juntament amb els «majors contribuents», demanar un préstec de 2.000 rals —cosa que el Governador Civil aprovà—, préstec que s'oferí a reembossar un veí de la localitat, Josep Bonastre (ignorem si es tractava d'un dels Bonastre de Santa Magdalena, grans propietaris).

Però la manera com els poders locals i els ajuntaments feien front a les despeses municipals i a les exigències de l'Estat és una qüestió que abordarem en el següent apartat d'aquest treball.

IV. A qui beneficiava l'administració de les hisendes locals?

A mitjan segle XIX els poders locals, a través de «juntas periciales», «majors contribuents» i ajuntaments, són, alhora, *repartidors* i *recaptadors* dels impostos assignats per l'Estat a la població.⁵⁵ El feble desenvolupament de l'Estat, en relació al segle XX,⁵⁶ fa que la major part dels ingressos de la hisenda estatal provinguin i depenguin de la gestió dels òrgans de govern local, acomplint aquests, així, un paper administratiu clau per a l'Estat liberal, en fase de consolidació. Les creixents necessitats de numerari d'aquest Estat —per a satisfer unes despeses que es destinen més a l'administració militar que a l'administració civil⁵⁷—, unides al rellevant paper fiscal que aquell atribueix a les autoritats locals, determinen, *per una banda*, una creixent pressió fiscal damunt els municipis, i, *per una altra*, una forta voluntat estatal de controlar els pressupostos municipals.⁵⁸ Però si els ajuntaments, com a recaptadors d'un Estat fiscalment cada vegada més exigent, compleixen una funció administrativa bàsica d'aquest, no reben, en canvi, cap tipus de subvenció —és a dir, cap partida pressupostària no destina l'Estat en ajut de les corporacions locals⁵⁹— i, així, els ajuntaments s'han d'*autofinçar*, la qual cosa provoca un dèficit crònic de les hisendes locals i dificultats diverses de recaptació. D'aquesta manera, l'Estat sovint no veu satisfetes les seves demandes fiscals⁶⁰ i pressiona fortament

els ajuntaments,⁶¹ però aquests ofereixen resistència, i, si cal, arriben a recórrer al frau legal.⁶² Malgrat que existeixen alguns intents de modificar aquesta dinàmica, els seus trets essencials, que acabem d'esquematzar, romangueren invariables de 1845 a 1868.⁶³

A través de l'examen de les despeses i els dèficits així com dels recursos per afrontar-los en les hisendes locals de Sarrià i Masquefa, tractarem de mostrar a continuació com la hisenda local responia en cada cas a situacions particulars i com, encara que de manera diferent a cada localitat, els grups dominants utilitzaren la maquinària de la hisenda local per assegurar la seva preeminència socioeconòmica. Cal, però, abans, sotmetre a crítica les fonts emprades.

Tres són les fonts de què ens hem servit per assolir l'objectiu proposat: els pressupostos —que, discutits per l'ajuntament i els «majors contribuents», eren formalitzats pel secretari—, els estats de comptes o «cuentas municipales» —elaborats pel dipositari o «mayordomo de propios»— i les actes de sessions de l'ajuntament —escrites sempre a mà pel secretari—. Als pressupostos hi figurava la previsió anual dels ingressos (dividits en «propis» i «arbitris») i despeses (dividides en «obligatòries» i «voluntàries»); als estats de comptes o liquidacions —efectuats també cada any— es registrava no ja allò previst, com en els pressupostos, sinó allò efectivament cobrat (el «cargos») i pagat (la «data») de què tenia notícia el dipositari mitjançant els corresponents rebuts; i, finalment, a les Actes Municipals hi constaven, teòricament, tots els acords —poques vegades les deliberacions— que els consistoris prenién en les corresponents sessions, la periodicitat de les quals depenia, en primer lloc, d'allò que prescrivien les lleis i els reglaments municipals, i, en segon lloc, de les pròpies exigències de la política local, lògicament molt variables. En tots aquests documents hi estampaven les seves signatures, no només els seus autors oficials sinó també sempre, com a mínim, l'alcalde, una vegada havien rebut l'autorització municipal.

Desborda, però, les nostres pretensions realitzar la convenient crítica d'aquests documents contemplats com a fonts per a la història local.⁶⁴ Ens limitarem a exposar aquí allò que hem après de la lectura i anàlisi comparativa de les esmentades fonts.

a) Als pressupostos de l'ajuntament de Sarrià en 1846-1856 (on les despeses sempre superen els 43.000 rals) no sempre hi figura el valor del dèficit previst (concretament els anys 1848, 1855 i 1856), la qual cosa sembla indicar que ja s'han incorporat al pressupost els ingressos per a cobrir el dèficit (que, quan és explícit, no baixa de 23.000 rals).⁶⁵ Als estats de comptes del dipositari, en canvi, exceptuant l'any 1854, hi consta gairebé permanentment, no un dèficit, sinó un superàvit (entès com una diferència favorable entre «cargos» i «data», diferència que no supera mai els 8.000 rals) o una existència igual a zero (l'any 1855). Però no és possible deduir de les dades contingudes als estats de comptes del dipositari

que les previsions pressupostàries de l'ajuntament solien ser massa pessimistes. Les Actes Municipals mostren que la hisenda local arrossegà constantment un dèficit:

- com ja hem apuntat més amunt, el setembre de 1850 l'ajuntament (que havia pressupostat 50.732 rals de despeses per aquest any) reconeix deure entre 10.000 i 17.000 rals a Onofre Vinyals, que els hi havia prestat l'any 1841, i a Francesc Fontanelles 5.000 rals que li prestà el 1846 i encara 3.000 rals del total prestat el 1845;
- el 13 d'octubre de 1855 l'ajuntament afirma que «...son muy crecidas las cantidades que está adeudando el Ayuntamiento [...] de años anteriores», estimant el deute envers els seus acreedors, el 23 de maig de 1856, en 41.476 rals i 2 cèntims;
- el 12 de novembre de 1856 l'Administració d'Hisenda Pública de Barcelona reclama a l'ajuntament de Sarrià 13.300 rals «por contribuciones estinguidas» i l'ajuntament afirma no disposar de recursos per a eixugar aquest deute, reconegut, considerant tanmateix que en són responsables els consistoris de 1843 i 1845.

D'altra banda, és prou significatiu que el 22 de febrer de 1854 el dipositari presenti una liquidació de comptes referents a 1853, dels que es despenia un superàvit de 7.722 rals, i que aquesta liquidació sigui impugnada, al·legant falsedat, pel mateix grup de consellers que féu dimitir el secretari Josep Vinyals i Ximenes.

Resumint. De 1846 a 1856 el dèficit de la hisenda local de Sarrià (impossible d'avaluar en la seva dimensió real a partir de les fonts esmentades) fou constant, els comptes del dipositari, si, per una part, tractaven de reflectir només l'efectivament cobrat i pagat, per una altra, eren perfectament manipulables,⁶⁶ i, finalment, les Actes Municipals són una font d'obligada consulta si hom pretén donar compte de la marxa de l'administració de la hisenda local.⁶⁷

Als pressupostos de l'ajuntament de Masquefa (on les despeses no arriben mai als 9.000 rals, contrastant amb les de Sarrià, sempre, com a mínim, cinc vegades més grans) el dèficit previst és crònic (encara que, al contrari de Sarrià, no depassa mai els 9.100 rals) i les Actes Municipals ho corroboren repetidament.

Així, doncs, amb la documentació esmentada, no hi ha dubte que podem arribar a la conclusió que, tant a Sarrià com a Masquefa, la hisenda local arrossega al llarg del període considerat un dèficit constant.

b) Si, sobre la base dels pressupostos, hom pretén efectuar una anàlisi comparativa significativa de les dues hisendes locals, és poc útil prendre com objecte de comparació els grans apartats (ingressos-despeses, despeses «obligatòries» i «voluntàries», etc.), atesa l'heterogeneïtat de conceptes que contenen, la qual cosa fa aconsellable circumscriure l'anàlisi a parti-

des concretes, i, especialment, a aquelles de les quals les autoritats esperen obtenir més ingressos o a les quals hi pretenen esmerçar més «despeses». D'aquesta manera, és possible una aproximació a les prioritats polítiques locals en matèria hisendística i tributària.

c) En analitzar pressupostos sembla convenient emprar valors relatius (tant per cent sobre el total de despeses, ingressos, etc.) més que no pas valors absoluts amb la finalitat d'escapar millor —però no sempre amb seguretat— a l'arbitrarietat política.

d) Sembla pertinent no comparar un sol pressupost d'una localitat amb un d'una altra del mateix any, sinó diversos pressupostos, per a cercar possibles regularitats, puix que les partides poden variar considerablement d'un any en relació a un altre sense que hagi transcorregut un lapse de temps gaire ampli.

Efectuades aquestes consideracions metodològiques, passarem ara a abordar quin tipus de despeses ocasionaren els respectius dèficits a Sarrià i a Masquefa.

Pei que fa a la primera localitat, el dèficit era degut, en bona mesura, a l'envergadura de les realitzacions urbanístiques municipals: els 41.476 rals de deute reconegut per l'ajuntament del «bienni progressista» provenien, sobretot, dels creditors involucrats en la construcció de la carretera de Sarrià a Barcelona, realitzada en 1848-52, de la mateixa manera que, abans, l'empresari Vicenç Torner i Batllori tardà també en cobrar més de quatre anys la totalitat de l'import de les obres del nou cementiri, enllestit el 1844, i l'empresari Narcís Torner i Vilalta veié retardat el cobrament de la construcció de la denominada Font de la Princesa, subhastada al preu de 6.000 rals el 1852.⁶⁸ Aquest tipus de despeses responia a un tret particular del context socioeconòmic en què es trobava immers el municipi de Sarrià: un procés d'urbanització que, a escala del Pla de Barcelona, té lloc entre les dècades de 1830 i 1860 i a Sarrià és impulsat decididament per les autoritats locals a partir de, sobretot, l'any 1846. Però el context polític-militar del Pla de Barcelona determinava també que l'ajuntament de Sarrià esmercés «despeses» en conceptes com la Milícia Nacional durant el «bienni progressista» (com durant el Trienni Constitucional i en 1840-43), la fortificació del poble en 1847-49 (com durant el 1822, la Guerra dels Set Anys i el 1845), l'allotjament i l'avituallament de tropes de l'exèrcit en 1847-54 (com durant la Guerra del Francès, una part de la «dècada ominosa» i la Guerra dels set Anys), les «Rondas de Vigilancia y Seguridad Pública» de Barcelona l'any 1848, etc. I el nexa Sarrià-Barcelona explica, nogensmenys, que l'ajuntament d'aquell municipi esmercés diners a causa de l'epidèmia de còlera de l'any 1854 (repartiment gratuït de queviures i medicines als pobres, neteja general de les conduccions d'aigua i mines, obertura de fosses de sepultura, etc.).⁶⁹

QUADRE 5

«Pes» d'algunes despeses significatives en el total de despeses del pressupost municipal de Masquefa i Sarrià a mitjan segle XIX

	Total sols empl. (I)	% sobre total desp.	Sou secre- tari	% sobre total desp.	Desp. admi. (II)	% total sobre desp.	Ense- nyam. (III)	% sobre total desp.	Suma I, II, III	% sobre total desp.	Total desp.
1846											
Masquefa	1.660	22,54	860	11,53	920	12,33	2.000	26,81	4.580	61,40	7.459
Sarrià	11.261	27,00	3.885	9,31	—	—	5.560	13,33	16.821	40,35	41.692
1848											
Masquefa	1.660	42,08	800	20,28	767	19,44	—	—	2.427	61,52	3.945
Sarrià	11.135	23,21	3.885	8,10	4.697	9,79	5.560	11,59	21.392	44,60	47.959
1856											
Masquefa	3.230	39,34	3.000	36,54	1.480	18,03	2.200	24,36	6.910	84,17	8.210
Sarrià	17.084	30,77	6.500	11,70	2.600	3,37	25.699	39,40	45.407	69,62	65.219
1857											
Masquefa	5.487	38,52	4.000	28,08	1.500	10,53	3.200	22,46	10.187	71,51	14.246
Sarrià	17.508	26,84	6.500	9,96	2.200	4,68	10.928	19,68	30.612	55,15	55.512

FONTS: Pressupostos de Sarrià i Masquefa dels anys 1846, 1848, 1856 i 1857 (A.M.H.B., Secció «Hacienda» de Sarrià, i, A.M.M., Pre-supostos).

Masquefa, en canvi, malgrat trobar-se només a uns 40 quilòmetres de Barcelona, viu en un món molt diferent, fins al punt que aquí l'ajuntament no esmerça diners per *cap* dels conceptes que afectaven Sarrià suara esmentats: ni per reformes urbanístiques d'envergadura, ni per Milícia Nacional, ni per l'avituallament de tropes, ni per cossos de policia barcelonina, ni per la pròpia epidèmia de còlera de 1854 (que no arribà al poble). Aquestes despeses eren pròpies d'un municipi situat dins de l'òrbita barcelonina, urbana, no pas d'un municipi rural com Masquefa. En aquesta vila de la comarca de l'Anoia tenen més importància les despeses destinades a la mera reproducció de l'aparell municipal, sense que a Sarrià siguin negligibles, com es desprèn del quadre número 5.

Només els sous dels empleats municipals (secretari, dipositari, agutzil, etc.) a Masquefa, excepció feta de l'any 1846, representen sempre més d'un 38 % del total de despeses del pressupost, i el 1848 arriben a suposar el 42,08 %. A Sarrià, en canvi, oscil·len entre el 27 % l'any 1846 i un 30,77 per cent l'any 1857, sempre, però, per sobre de la quarta part del total de despeses. Considerant només el sou del secretari, l'empleat municipal més important, constatem que a Masquefa és, en termes relatius, constantment superior en relació a Sarrià, i el 1856 arriba a representar un estimable 36,54 %, cosa que a Sarrià era impensable (aquí no supera mai el 12 per cent).

Tanmateix, les «despeses administratives» (despeses de secretaria, paper segellat, subscripcions al B.O.P., tràmits de les «quintes») a Masquefa representen, sobre el total de despeses, sempre aproximadament el doble que a Sarrià.

Pel que fa a l'ensenyament (escoles, mestres, etc.), per a sufragar el qual els ajuntaments, coherentment amb la vuitcentista inhibició del poder central en relació a les inversions públiques, no disposaven de cap tipus de subvenció estatal,⁷⁰ encara que no disposem de les dades referents a Masquefa per l'any 1848, és clar que en aquest municipi representa sempre una inversió de més del 22 % del total de despeses mentre que a Sarrià és, en general, més baix (l'anormalment alt 39,40 % de l'any 1856 és degut, sobretot, a que en el pressupost d'aquest any s'hi han consignat deutes que es van contraure els anys 1854 i 1855).

Sumats els sous dels empleats, les «despeses administratives» i l'ensenyament, el contrast entre Sarrià i Masquefa es fa més palès: a Masquefa, els anys 1856 i 1857, arriben a representar el 84,17 % i el 71,51 %, respectivament, amb uns estimables 61,52 % l'any 1848 —en què, recordem-ho, no hi ha cap despesa en concepte d'ensenyament— i 61,40 % l'any 1846, mentre que a Sarrià només l'any 1856 se supera el 60 % —per les raons abans alludides— encara que mai representarà un percentatge inferior al 40 per cent.

Carregat constantment amb unes despeses «obligatòries» com aquestes, és evident que l'ajuntament de Masquefa no podia plantejar-se ni, menys encara, arriscar-se a dur a terme projectes de gaire envergadura, i el de Sarrià,

si ho féu, especialment a la «dècada moderada», és perquè, com veurem, posseïa més recursos; però no sense retardar el pagament als seus creditors, alimentant, així, un cercle viciós de deutes, favors, relacions clientelars, etc., que sotmetia més encara el món dels afers públics al dels interessos privats.

Però, ¿com feien front els ajuntaments de Masquefa i Sarrià a les seves despeses i dèficits?

Tots els ingressos que percep l'ajuntament de Masquefa s'extreuen d'arbitris o impostos municipals: no posseeix béns comunals ni té, de fet, cap més altra font de recursos. I el valor d'aquells arbitris —sobre la «pesca salada» i el pa, a la «dècada moderada», i sobre la carn al «bienni progressista»— és molt migrat (960 rals el 1846, 760 rals el 1847, 500 rals el 1856, per exemple, mentre que, els mateixos anys, ha de fer front a unes despeses de 7.459 rals, 6.485 rals i 7.710 rals, respectivament).⁷¹ Per a cobrir el dèficit, a l'ajuntament no li queda altra sortida que imposar recàrrecs damunt les contribucions estatals («territorial», «industrial» i «consums»).

L'ajuntament de Sarrià, a més d'imposar arbitris municipals (sobre el pa, la gabella, l'oli, la carn de porc, tavernes, etc.) extreia ingressos d'alguns censos de poca consideració, i, almenys de 1846 a 1854, d'alguns béns comunals: la carnisseria, la fleca, l'hostal, les «yerbas comunales» i el corral. El 1847 els ingressos que preveia obtenir dels béns comunals i dels arbitris totalitzaven 21.702 rals (d'aquests, 6.502 rals procedien de béns comunals), que representaven el 45,25 % del total d'ingressos. Però els ingressos extrets dels béns comunals —arrendats per subhasta a particulars, sovint veïns (però no sempre)— experimenten una davallada (la de la carnisseria, el bé comunal més important, és sensible des de 1846), que s'accentua a mesura que proliferen (en 1850-52, sobretot) els establiments de «lliure venda» de queviures i begudes. A més, per la fleca i l'hostal, els edificis dels quals es troben en mal estat de conservació, els licitadors ofereixen cada vegada postures més baixes (la fleca ja ni tan sols s'arrenda el 1856), a partir de 1856 la carnisseria passa a mans privades⁷² i l'any 1857 l'únic bé comunal que resta és l'hostal (que només dóna 900 rals).

Però, malgrat que l'ajuntament de Sarrià disposava de més recursos municipals que el de Masquefa per a fer front a les despeses i al dèficit, també ha de recórrer regularment, durant la «dècada moderada», a gravar amb recàrrecs els impostos estatals.⁷³ Ara bé, mentre que a Masquefa l'impost més recarregat és la contribució «territorial»,⁷⁴ a Sarrià ho és el de «consums».⁷⁵ I això s'esdevé també, a la pràctica, durant el «bienni progressista». Diem a la pràctica, perquè a Sarrià durant el «bienni» el principal recurs que emprà l'ajuntament per a fer front als molts deutes acumulats (i, per tant, al dèficit) és precisament un fort gravamen (a través de diversos arbitris) sobre els mateixos productes objecte de l'abolit impost de «consums»: l'oli, el sabó, els licors, l'aiguardent, el vi i, sobretot, la carn.⁷⁶ I a Masquefa l'ajuntament seguí durant el «bienni progressista» exacta-

ment el mateix sistema utilitzat durant la «dècada moderada», es a dir, no recarregar fonamentalment els productes de consum, cosa que de vegades s'ha pressuposat generalitzada, sinó la contribució «territorial», sense que, al contrari de Sarrià, mai no es produís cap tipus d'«absentisme» en el recàrrec de la mateixa.⁷⁷

Per què a Masquefa el recàrrec s'imposa fonamentalment damunt la contribució «territorial» i a Sarrià, en canvi, sobre els impostos que graven el «consum»?

Assenyalem, primer de tot, que, tant a Sarrià com a Masquefa, el «cupo» de «consums», d'embalum molt diferent en cada cas, augmenta constantment durant la «dècada moderada»; a Sarrià passa de 35.551 rals per l'any 1846 a 49.900 pel 1851 i a 65.298 rals pel 1853 (1,8 vegades més en vuit anys); a Masquefa el «cupo» per 1847 és de 4.098 rals, pel 1852 ha pujat a 5.500 rals i pels anys 1853 i 1854 a 6.087 rals cada un d'aquests dos anys (1,48 vegades més en vuit anys). Com es veu, el «cupo» de «consums» de Sarrià sol ser entre 8 i 12 vegades més gran que el de Masquefa, indicant això ben clarament que es tracta de localitats molt diferents. Malauradament, disposem de molt poques dades referents als «cupos» de contribució «territorial» en cada cas, però, pel que fa a la desigual imposició, és prou significatiu que el «cupo» d'aquest impost sigui, pel 1854, a Masquefa de 16.800 rals i a Sarrià de 58.200 (és a dir, a Sarrià 3,46 vegades més).

Tenint en compte aquestes dades, passarem a continuació a exposar els motius de la diferenciada opció política tributària.

Cas de Masquefa

Cal considerar que la font de riquesa fonamental d'aquest municipi és l'agricultura, que la immensa majoria de la població és pagesa i que la contribució territorial, con acabem de veure, és molt més important que la que grava el «consum». Això últim és lògic si tenim en compte que al poble només hi ha dues botigues i encara de poca entitat. Davant aquesta situació, de 1847 a 1854, l'ajuntament considera massa onerosa i difícil la recaptació per «administració» i mai cap veí no «se encabeza» ni es fa càrrec de l'arrendament dels «consums». Així, l'única sortida per a la recaptació de l'impost és, recurrentment, el repartiment veïnal.⁷⁸ Però si els «consums» s'obtenien per repartiment veïnal, no es podien recarregar gaire perquè aleshores es gravaria, com assenyalen les pròpies autoritats locals, «...á los vecinos, no á la especie».⁷⁹

Raons legals i operatives aconsellaven també no recarregar fonamentalment els «consums»: el «cupo» no pot, legalment, recarregar-se més enllà del 100 %, és a dir, en total no es pot cobrar més del doble del «cupo» assignat, i el «cupo» assignat a Masquefa és, malgrat l'augment que sofreix, massa reduït, insuficient —encara que es recarregués el màxim permès—, per a cobrir la major part dels anys un dèficit molt crescut; en canvi, el

«cupo» de la contribució «territorial» no imposa, a causa de la seva superior dimensió, aquesta limitació operativa.

Hom podria pensar que el recàrrec sobre la contribució «territorial» i no sobre els «consums» constituïa una mesura relativament igualitària, implicant gravar proporcionalment més als grans propietaris que als mitjans o petits. Però els grans propietaris de Masquefa, com hem vist més amunt, tenien una gran part de la seva terra cedida a rabassa i eren els rabassaires, i no els propietaris, els qui pagaven la major part de la contribució (els propietaris només pagaven en proporció a la part de fruits que rebien de les terres cedides a rabassa, mentre que la contribució íntegra la pagaven només en aquelles terres, pròpies, que tenien en conreu directe).⁸⁰

Cas de Sarrià

El recàrrec damunt els «consums» s'explica aquí també per raons particulars.

La població de Sarrià no és tan uniformement pagesa com la de Masquefa, el grau d'autoproveïment és molt més feble i el municipi registra, especialment a l'estiu, una important afluença de forasters, especialment barcelonins, potencials consumidors. A Sarrià, a partir de 1850, hi ha més de 40 establiments en els quals es venen queviures o/i que són dedicats a l'hosteleria, i és clar que la població —fixa i temporal— és més «consumidora» i menys «productora» que a Masquefa.

Cal recordar també que la contribució «territorial» es compon de tres conceptes: rústega, urbana i ramadera. I no és el valor del primer, com a Masquefa, sinó el valor del segon —que grava la propietat urbana— el que és creixentment predominant. Sarrià viu, en funció de necessitats principalment barcelonines, un intens procés d'especulació del sòl i un moviment urbanitzador de dimensions localment inèdites. A més, el 71 %, aproximadament, de les cases del municipi —els principals propietaris de les quals resideixen majoritàriament en el mateix— estan llogades el 1858. Però, al mateix temps, Sarrià és a mitjan segle XIX un dels municipis més agrícoles del Pla de Barcelona, i els principals propietaris de terres són burgesos barcelonins. També la contribució urbana que paguen els propietaris de Barcelona supera, en conjunt, la que satisfan els propietaris de Sarrià. Així, per a la burgesia barcelonina, per a tots els grans propietaris de terres i cases i per als interessos dels especuladors del sòl i urbanitzadors resultaria una incongruència que l'ajuntament de Sarrià, que els representa, recarregués gaire la contribució «territorial».

Tanmateix, el recàrrec damunt els impostos que graven el «consum» és operatiu i governativament permès, puix que, d'una banda, a la «dècada moderada» el seu volum no ho impedeix, i, d'una altra, al «bienni progressista», malgrat que l'Administració ha abolit els «consums», dona el seu vist-i-plau a una imposició sobre els mateixos productes bàsics que gravaven aquells, amb efectes similars, si no més greus, per a les classes

populars. L'ajuntament de Sarrià es decanta ben explícitament a favor del recàrrec sobre els impostos «indirectes»: el 23 de març de 1856, en justificar davant l'Administració la seva proposta tributària per fer front als deutes acumulats, afirma que «...ha procurado lastimar lo menos directamente posible el interés de sus representados».⁸¹ I l'onze d'agost de 1848, quan l'ajuntament i els «majors contribuents», per fer front a 6.000 rals de despeses del pressupost, acordaren un recàrrec damunt la contribució «territorial» i «industrial», els «majors contribuents» reclamaren que fos «...lo más suave y comprensivo posible».⁸²

En resum, tant a Sarrià com a Masquefa, en 1847-56 els recàrrecs impositats pels respectius ajuntaments a les contribucions estatals per a fer front a les seves despeses i dèficits, afectaren proporcionalment més a la majoria de la població que als grups dominants. Així, l'impacte de la creixent pressió fiscal, detectada a nivell general, fou desigual segons els grups socials.

V. Conclusions

A) Generals

En aquest treball hem sostingut que l'administració de la hisenda local forma part de les relacions socials i, especialment, de l'exercici del poder polític. Des d'aquesta perspectiva, calia no desvincular l'estudi de les hisendes locals de l'estudi dels poders locals i la seva relació amb l'Estat. Això exigia un diàleg entre la història local i la història general. Però la historiografia general, en centrar-se gairebé exclusivament en les relacions institucionals ajuntament-govern central, ha fornït una visió simplista i deformada del paper polític dels ajuntaments a mitjan segle XIX: aquests són contemplats, *per una banda*, com a simples peces de l'aparell de l'Estat, i, *per una altra*, com a instruments polítics controlats molt directament per «oligarquies» locals, cap de les quals, estranyament, no és coneguda. Conseqüentment amb aquesta posició, la historiografia general atribueix *tot* el poder local als ajuntaments i, implícitament o explícita, considera reproduïts a nivell local els trets bàsics de la «política» estatal, i, en particular, l'alternància en el poder dels denominats partits moderat i progressista. Però aquesta visió és susceptible de serioses objeccions. En primer lloc, a nivell teòric i epistemològic, sembla clar que el poder local no s'exhaureix en l'ajuntament, i, en segon lloc, la investigació històrica local no sembla corroborar aquells pressupòsits:

- els ajuntaments no estan exclusivament o principalment controlats per «oligarquies», puix que són els grups socials «intermedis», a cada localitat d'una composició diferent, aquells als quals pertanyen la majoria dels consellers i empleats municipals, que, en con-

junt, formen un tot connex i arrelat a la vida de la localitat;

- si no hi ha dubte que els ajuntaments es fan responsables davant l'Administració de les mesures polítiques locals en matèria tributària, no són, però, ni tan sols des d'un punt de vista institucional, els únics agents decisoris de les mateixes: des de 1845 la llei preveu —i la investigació ens ha mostrat— la intervenció de «juntas pericials» i «majors contribuents», els quals tampoc no estan compostos exclusivament pels més grans propietaris de cada municipi;
- no es reproduceix a nivell local l'abans al·ludida alternància de «partits», puix que la lògica d'accés a l'ajuntament —inclosos els empleats municipals— és, per dessota de la uniformitat institucional, una lògica de famílies i d'«homes de palla» dels poders locals que adopta formes diferents i s'omple de continguts diversos a cada localitat;
- el concepte «oligarquia local», que s'aplica indiscriminadament a tots els pobles de l'estat espanyol, uniformitza la diversitat social i oculta formes de l'exercici del poder massa diferents com perquè puguin ser denominades de la mateixa manera; sens dubte, és intel·lectualment econòmic però és analíticament poc útil.

En la nostra investigació hem mostrat també que, per contrast amb allò que s'esdevindrà al segle XX, a mitjan segle XIX, si més no, l'Estat fa recaure damunt els ajuntaments incumbències administratives primordials: han de recaptar la quasi totalitat de l'import de les contribucions estatals, en augment, i alhora, qualsevol despesa pública l'han de sufragar exclusivament els ajuntaments, sense rebre, en canvi, cap tipus de subvenció per part de l'Estat. Això genera un dèficit crònic en les hisendes locals, la incapacitat de satisfer totes les exigències fiscals estatals i, si cal, el frau en els pressupostos. Però per a fer front a les despeses i als dèficits municipals no només són insuficients els ingressos procedents de «propis» o/i «arbitris» sinó també, de vegades, els recàrrecs damunt els impostos estatals, principal forma de finançament dels ajuntaments. Aquests poden recórrer aleshores a prestamistes particulars, normalment involucrats en els afers econòmics de la localitat, però no necessàriament ni sempre molt rics. D'aquesta manera, s'opera en la pràctica política local un reforçament de la submissió dels ajuntaments al món dels negocis i interessos privats.

B) Particulars

- la hisenda local reflecteix, en bona mesura, el context polític particular en què està immersa la localitat: l'ajuntament de Masquefa (un petit municipi rural) no esmerça diners en obres municipals d'envergadura, ni en Milícia Nacional, fortificacions militars, etc., mentre que el de Sarrià (un municipi integrat «de facto» en el món barceloní) ho efectua. I això tenint en compte que Sarrià es troba

- a uns cinc quilòmetres de Barcelona i Masquefa a uns quaranta.
- Els ajuntaments de Sarrià i Masquefa, en funció dels contextos socioeconòmics particulars en els quals emergeixen, fan front a les despeses i dèficits de les seves respectives hisendes gravant amb recàrrecs impostos diferents: a Sarrià (municipi rural «residencial» sotmès a una creixent influència i penetració del capital urbà de Barcelona) els relacionats amb el «consum», i a Masquefa (municipi rural enclavat en una comarca gairebé totalment agrícola) la contribució «territorial». (És molt possible que el cas de Sarrià reflecteixi el de les grans ciutats i el cas de Masquefa el dels municipis rurals relativament petits.) Però això té lloc, sense solució de continuïtat, tant a la «dècada moderada» com al «bienni progressista»; és a dir que aquest «bienni» no significà un canvi de sistema impositiu. És més, aquells recàrrecs, bàsics, augmentaren precisament sota el «progressisme».
  - finalment, en la mesura que els grups socials dominants (a Sarrià, d'una banda, burgesos barcelonins, i, d'una altra, veïns hisendats, institucions eclesiàstiques femenines, grans propietaris de cases, constructors, etc.; a Masquefa, grans propietaris o/i conreadors de terres, alguns d'ells forasters) intervenen, directament o/i indirecta, als ajuntaments, a les «juntas periciales» i a les reunions d'aquells amb els «majors contribuents», aconsegueixen que es gravin proporcionalment més els grups socials subalterns, contribuint, així, a assegurar la seva preeminència socioeconòmica.

NOTES

1. Aquest treball és, per una part, el resultat d'una sèrie d'investigacions sobre la hisenda local, i, per una altra, un resum de dues tesis de llicenciatura el tema comú de les quals és el poder local (E. TOSCAS, *Aproximació a l'estudi del poder local de Sarrià en 1840-1856*, inèdita, Universitat de Barcelona, 1986, i F. AYALA, *Aproximació a l'estudi del poder local de Masquefa en 1846-1874*, tesi de llicenciatura que es llegirà a la Universitat de Barcelona en el curs de l'any 1988). Amb motiu de la publicació d'aquestes pàgines, volem agrair a Jaume Suau, professor del Departament d'Història Contemporània de la Universitat de Barcelona, l'orientació i coordinació de les nostres recerques, els múltiples suggeriments i crítiques i les atencions que constantment ens ha dispensat al llarg de diversos anys d'investigació. Jaume Suau ha tingut, novament, l'amabilitat de llegir i criticar el present treball, però això no significa, òbviament, que la responsabilitat del mateix no sigui exclusivament nostra.

Hem d'advertir també que aquesta comunicació refon, en realitat, dues comunicacions, la qual cosa explica la seva extensió, que supera l'oficialment establerta. En aquest respecte, hem de donar les gràcies als organitzadors de les VI Jornades d'Estudis Històrics Locals, ben especialment a la doctora Isabel Moll, així com al ponent doctor Joaquín del Moral Ruiz, per haver-nos permès de recórrer a aquest expedient a fi de poder presentar una anàlisi comparativa.

2. Devem l'adopció d'aquestes bases epistemològiques a Jaume Suau.

3. Vegeu el treball de C. KARNOUHI, «Pouvoir et Parenté», a H. LAMARCHE, S. C. ROGERS, C. KARNOUHI, *Femmes, Paysans et Citoyens. Luttres pour le pouvoir dans un village lorrain*, Editions Actes Sud, Le Paradou, 1980, concretament pp. 181 i 184.

4. Sense que hagi tractat la qüestió centralment, un dels principals inspiradors, a l'estat espanyol, d'aquests enfocaments ha estat Miguel Artola (vegeu, especialment, M. ARTOLA, *Partidos y programas políticos 1808-1936*, Ed. Aguilar, Madrid, 1974, 2 vols.). Concepción de Castro, molt directament tributària dels plantejaments de Miguel Artola, és l'autora del text més representatiu (Concepción DE CASTRO, *La Revolución Liberal y los municipios españoles (1812-1868)*, Alianza Editorial, Madrid, 1979), i, en una línia similar, podem esmentar també Javier GARCÍA FERNÁNDEZ, *El origen del municipio constitucional: autonomía y centralización en Francia y en España*, I.E.A.L., Madrid, 1983, o, abordant més lateralment la «qüestió municipal», Diego LÓPEZ GARRIDO, *La Guardia Civil y los orígenes del Estado centralista*, Ed. Crítica, Madrid, 1982, entre d'altres.

5. Prenem la idea d'Ignasi TERRADES, que la formulà en una conferència sobre el tema «L'antropologia en el context de les ciències socials» el dia 30 d'octubre de 1985, en el marc del «Primer Curs "Francesc Camps i Mercadal"», que versava sobre l'«Antropologia de les societats pageses», a Maó, Menorca, octubre-novembre de 1985.

6. Es palesa especialment la identificació de l'ajuntament amb el poder local a Concepción DE CASTRO, *op. cit.*, p. 169.

7. Això és clar a, per exemple, J. GARCÍA FERNÁNDEZ, *op. cit.*, pp. 322 i 334-335, entre d'altres. Fins a quin punt es confonen unitats polític-administratives amb unitats socials (servint les primeres de criteri definidor de les segones), ho mostra l'ús per Concepción de Castro de l'expressió «oligarquia provincial» (Concepción de CASTRO, *op. cit.*, p. 122). De fet, per a aquesta autora hi ha «oligarquies» instal·lades en els tres nivells territorials de l'Administració de l'Estat liberal: central, provincial i local. Tanmateix, segons aquesta autora (i molts d'altres), entre 1845 i 1856, que a un consell municipal qualsevol hi hagi una composició més o menys «oligarquica» depèn gairebé exclusivament de la legislació municipal que apliquin «moderats» o «progressistes», respectivament, des del poder central (Concepción de CASTRO, *op. cit.*, pp. 167-189).

8. Concepció de Castro, que tracta de fer encaixar la problemàtica local al discurs general de M. Artola sobre el vuit-cents, sosté que es reproduïen mecànicament a nivell local els mateixos trets bàsics que, segons aquell autor, caracteritzen la història política a mitjan segle XIX: «...tras el golpe de O'Donnell en 1856, una de las primeras medidas consiste en disolver todos los ayuntamientos progresistas; pero se prohíbe simultáneamente cualquier reposición de los ayuntamientos y diputaciones moderados que habían cesado dos años antes, en julio de 1854.» (Concepció de CASTRO, *op. cit.*, p. 172; els subratllats són nostres.)

9. Vegeu H. LAMARCHE, S. C. ROGERS, C. KARNOOUIH, *op. cit.*, p. 181.

10. Ignasi TERRADAS, «La història de les estructures i la història de la vida. Reflexions sobre les formes de relacionar la història local i la història general», a *La vida quotidiana dins la perspectiva històrica*. III Jornades d'Estudis Històrics Locals (24-26 novembre 1983), edició a cura d'Isabel Moll Blanes, Institut d'Estudis Balearics, Palma de Mallorca, 1985, p. 3. El mateix autor propugna en aquest article (magistral exposició de la problemàtica de la nova història local) una visió dels poders locals molt propera a la que nosaltres defensem aquí (vegeu *op. cit.*, pp. 25-26).

11. L'autor més influent en aquest respecte és Miguel Artola, especialment a dues de les seves obres: *Partidos y programas políticos 1808-1936*, *op. cit.* (on sosté, entre d'altres, la discutible idea que la història política és essencialment la història dels «partits» polítics) i *La Hacienda del siglo XIX. Progresistas y moderados*, Alianza Editorial, Madrid, 1986 (on és prou explícita, ja en el mateix títol del llibre, la seva concepció de la política al vuit-cents). La rellevància que l'autor atribueix a les faccions «moderada» i «progressista» del liberalisme és ben palesa en el darrer text apuntat. Així, referint-se a l'actitud de «el historiador» (sense explicar els corrents) davant el tema, arriba a afirmar: «...La diferencia entre moderados y progresistas se pierde en la coincidencia en la ideología liberal, y con ella se elimina la clave para la comprensión de la historia política del pasado siglo» (*op. cit.*, p. 319; el subratllat és nostre). Sense adoptar una posició tan agosarada com la d'Artola, autors com Concepció de Castro o Javier García Fernández sostenen igualment —en les obres amunt ressenyades— que els grups o «partits» denominats moderat i progressista determinaren la naturalesa de la política a mitjan segle XIX, si més no. Molt abans que aquests autors, però, J. Vicens Vives, en relació al període 1843-1868 i a la vida política, no ja a nivell del poder central, sinó en els pobles, havia afirmat: «...Fora de la lluita parlamentària i la polèmica intel·lectual, els pobles vivien la intolerant situació entre aquells que repugnaven tota fórmula eclesiàstica i els que no tenien un gest de caritat per a convèncer cristianament l'adversari» (J. Vicens Vives i Montserrat Llorens, *Industrials i polítics (segle XIX)*, Ed Vicens Vives, Barcelona, 1.ª edició 1958, p. 260). Tenint present que per a aquest autor, el tret diferencial bàsic entre «moderats» i «progressistes» passa per la seva actitud enfront del «clericalisme», és evident que sosté que a nivell local es reproduiria el joc o alternància de «partits» moderat i progressista de la mateixa manera que a nivell general. Així, hom té la impressió que determinada historiografia no ha canviat substancialment la seva concepció de la política al llarg de trenta anys... Per contrast, no serà per més assenyalar que, com ha apuntat E. P. Thompson, el poder és sovint teatral i en la formació de la consciència política conflueixen tant l'exercici de l'hegemonia socioeconòmica i cultural de les classes dominants com l'experiència de classe i les tradicions culturals pròpies de les classes subalternes. (Vegeu el treball d'E. P. THOMPSON, «La sociedad inglesa del siglo XVII: ¿Lucha de clases sin clases?» dins del llibre del mateix autor *Tradición, revuelta y conciencia de clase*, Ed. Crítica, Barcelona, 1979.)

12. La data de 1847 escollida en la delimitació cronològica respon exclusivament a un problema de fonts documentals. Així, si bé, pel que fa a Sarrià, disposem d'Actes Municipals —la font documental bàsica tant per a l'estudi dels ajuntaments com per al de les hisendes locals— abastant tota la «dècada moderada», pel

que fa a Masquefa les primeres actes de sessions municipals conservades a l'arxiu de la vila daten de l'any 1846, no d'abans.

13. Cal assenyalar que una mujada de terra equival a 0,48965 hectàrees. D'altra banda, cal assenyalar que Sarrià experimentà canvis en l'extensió de terra del seu terme municipal a mitjan segle XIX: una part del terme, denominada «barri sisè», agrícola i rica, al nord-est, fou «agregada» a un municipi veí (Sant Gervasi) l'abril de 1850. (Sobre aquesta qüestió, vegeu E. TOSCAS, *op. cit.*, pp. 95-139, i sobre la problemàtica de les «agregacions» i «segregacions» de municipis al Pla de Barcelona, F. NADAL i PIQUÉ, «Burgueses contra el municipalismo. La configuración de la Gran Barcelona y las anexiones de municipios (1874-1904)», *Geo-Crítica*, n.º 59-60, Barcelona, 1985).

14. Vegeu Arxiu Municipal de Masquefa (en endavant A.M.M.), «Amillament» de 1862 i «Matrícula Industrial» de 1851 i 1853. Cal assenyalar que la documentació conservada a l'arxiu municipal d'aquesta vila resta per classificar en gran part, raó per la qual no podem especificar seccions, lligalls, carpetes, etc., a l'hora d'esmentar les fonts emprades.

15. Segons L. Figuerola, l'any 1849 una mitjana de 672 viatgers diaris feia el trajecte (amb tartanes, òmnibus, etc.) entre Sarrià i Barcelona (L. FIGUEROLA, *Estadística de Barcelona en 1849*, Imp. de Tomas Gorchs, Barcelona, 1849, p. 201). Pel que fa al paper del sector de la construcció de Sarrià en el context de Barcelona i el seu Pla, vegeu Manuel ARRANZ, *Los profesionales de la construcción de Barcelona en el siglo XVIII*, Tesi de Doctorat, inèdita, Universitat de Barcelona, 1979, i Angels SOLA i PARERA, «Aspectos del crecimiento urbano de Barcelona en 1830-1860», a *Actas del II Simposio de Urbanismo e Historia Urbana*, Madrid, 1982 (en premsa). (Hem d'agrair a l'autora d'aquest darrer treball la seva amabilitat en haver-nos cedit un exemplar del mateix.) D'altra banda, l'any 1876 l'ajuntament de Sarrià afirma que «...la población fija de Sarriá [está] en su mayor parte compuesta de clase jornalera que trabaja en las obras de la vecina capital» (vegeu F. NADAL, *op. cit.*, p. 24).

16. Devem aquesta informació a Antoni Segura, Jaume Suau i Llorenç Ferrer, als quals expressem el nostre agraïment.

17. Vegeu Llorenç FERRER, Antoni SEGURA i Jaume SUAU, «L'estructura de la propietat de la terra al Pla de Barcelona durant la segona meitat del segle XIX», *Estudis d'Història Agrària*, n.º 6, Barcelona, 1986, pp. 139 i 142-143 (la citació està extreta de la pàgina 139).

18. Vegeu sobretot A. SOLA i PARERA, *op. cit.*, però també E. TOSCAS, *op. cit.*, pp. 173-174.

19. Als «amillaments» de Masquefa de mitjan segle XIX hom distingeix el propietari del conreador de la parcel·la de terra, fent constar sistemàticament la relació contractual de «rabassa morta» que lliga propietari i conreador. En canvi, pel que fa als «amillaments» de Sarrià, hem d'assenyalar que l'esmentada distinció no existeix.

20. És molt poc el que sabem sobre els jornaleros de Masquefa. Tenint en compte que no s'han conservat els padrons de veïns de la vila i que la documentació fiscal no en deixa constància, les úniques referències de què disposem sobre els jornaleros daten de 1787 i 1868. Per una banda, el cens de Floridablanca atribueix a Masquefa 50 «jornaleros» i 31 «labradores»; per una altra, sembla significatiu que l'any 1868 l'ajuntament parli del «...gran numero de jornaleros que en esta población carecen de trabajo» (A.M.M., Actes Municipals, sessió del 16-VI-1868).

21. Vegeu, especialment, Antonio Miguel BERNAL RODRÍGUEZ, «La propiedad de la tierra: problemas que enmarcan su estudio y evolución», a Gonzalo ANES ALVAREZ y otros, *La economía agraria en la Historia de España. Propiedad, explotación, comercialización y rentas*, Editorial Alfaguara-Fundación Juan March, Madrid, 1971, pp. 105-106, i E. TELLO, «Propietat agrària i percepció de rendes. El paper de

l'endeutament en la distribució social de les terres (Cervera 1744-45)», *Estudios d'Història Agrària*, n.º 6, Barcelona, 1986, p. 57.

22. Vegeu A. SOLA i PARERA, «Barcelona 1833-1843: una ciutat en transformació», *L'Avenç*, n.º 87, Barcelona, novembre 1985, p. 36, i, sobretot, *L'èlite barcelonina a mitjan segle XIX*, Tesi de Doctorat, inèdita, Universitat de Barcelona, 1977, així com E. TOSCAS, *op. cit.*, pp. 188-195.

23. Ll. FERRER, A. SEGURA, J. SUAU, *op. cit.*

24. Ll. FERRER, A. SEGURA, J. SUAU, *op. cit.*, p. 156.

25. Devem aquesta informació a l'amabilitat d'Antoni Segura.

26. La «junta pericial», institució creada en el marc de la reforma tributària de 1845, era una junta composta d'un nombre igual d'individus al de membres de l'ajuntament, encarregada de repartir el «cupó» assignat a cada municipi de «la contribució de inmuebles, cultivo y ganadería». El repartiment procedien a efectuar-lo els membres de la junta (perits repartidors) prenent com a base impositiva la riquesa en terres, cases o/i bestiar declarada per cada propietari i que aquells avaluaven. A la junta de «perits repartidors» se li encomanà també la confecció dels «amillaments», llibre estadístic clau per a poder dur a terme el repartiment del «cupó». Tanmateix, d'aquesta junta no n'estaven exclosos els propietaris forasters del municipi, si era aquest el cas: «...Dos de los peritos repartidores, cuando el número de éstos no llegue a ocho, y tres desde este número en adelante, serán precisamente nombrados entre los propietarios que residan fuera del pueblo, si los hubiere» (article 13 del Reial Decret de 23 de maig de 1845). (Sobre les «juntas pericials», vegeu els treballs de Llorenç FERRER, Antoni SEGURA i Jaume SUAU, «Confecció dels «amillaments» i poder local; els municipis del Pla de Barcelona, 1851-1874», a *La vida quotidiana...*, *op. cit.*, pp. 143-173 i, especialment, p. 144; i Antoni SEGURA i MAS, «Els estudis sobre l'evolució de l'estructura de la propietat de la terra: consideracions generals i qüestions de mètode (s. XVIII-XX)», a l'obra anterior pp. 83-94 i, especialment, p. 84, així com el capítol IV de la Llei de Reforma Tributària de 23 de maig de 1845, articles 13-41).

Pel que fa als «majors contribuents», hem d'assenyalar que, per la llei municipal de 1845, vigent, dins del període considerat, fins al 1854, estava previst que per a poder administrar despeses o/i ingressos voluntaris extraordinaris a consignar en el pressupost municipal, l'ajuntament havia de convocar i posar-se d'acord amb un nombre igual de «mayores contribuyentes» que de consellers (articles 100 i 105). Aquells «majors contribuents», tant a Sarrià (on la propietat dels forasters és superior a la dels veïns) com a Masquefa (on també hi ha importants propietaris forasters), són, però, sempre exclusivament veïns, i, tot i que no hi sol manca algun gran propietari local, no pot afirmar-se que els «majors contribuents» criats formalment per l'ajuntament siguin, en realitat, «els més grans». Tanmateix, durant el «bienni progressista» a Sarrià no figura a les Actes Municipals l'expressió «mayores contribuyentes», sinó que es parla de «Junta de Asociados»; en canvi, a Masquefa persisteix l'expressió «mayores contribuyentes», apareixent-hi, això no obstant, també la nova de «vecinos contribuyentes». De totes maneres, s'adoptés una denominació o una altra, a la pràctica venia a ser el mateix. Però la funció d'aquestes juntes de contribuents no era políticament insignificant: el mes de setembre de 1850 l'ajuntament de Sarrià decidí per majoria no fer-se càrrec —«encabezarse»— del «cupó» de l'impost de «consumos» assignat al municipi per l'any 1851 (preferí que se n'ocupés l'Administració), mentre que els «majors contribuents» s'ostenguin, també per majoria, el contrari; davant aquesta situació, l'alcalde canvià d'opinió, «...se buscó medio de hacer desdecir algunos regidores del voto dado...» i l'Administració de Contribucions Indirectes de Barcelona se situà del cantó dels «majors contribuents» (entre els quals hi figurava un «noble» i el més important propietari de cases), i, al capdavant, l'ajuntament féu l'«encabezamiento» corresponent. (Institut Municipal d'Història de Barcelona (en endavant I.M.H.B.), Actes Municipals de Sarrià, sessions dels dies 4-6 de setembre de 1850 i 3 de setembre de 1853).

27. Pel que fa a les connexions ajuntament-«junta pericial», vegeu el treball de Llorenç FERRER, Antoni SEGURA i Jaume SUAU citat a la nota anterior. En relació a la nostra investigació, ens sembla pertinent d'advertir que, en la mesura que la documentació municipal d'aquesta època només sol registrar el nom i un sol cognom tant dels «majors contribuents» com dels membres de les «juntas pericials» i dels consistoris —la qual cosa constitueix un obstacle important de cara a la seva identificació, sobretot quan, com és el nostre cas, hom no disposa de suficient informació parroquial, municipal o/i privada relacionada amb el parentiu—, no ens ha estat possible d'avaluar, com caldria, la mesura en què uns mateixos homes o grups socials es trobaven presents en aquells.

28. Els consellers, en el període considerat, com era legalment preceptiu, no percebien diners de l'ajuntament per exercir llurs càrrecs. Però això no era així, almenys a Sarrià, entre, com a mínim, 1823 i 1835, en què, d'acord amb els estats de comptes anuals elaborats pel depositari, «5 regidores y el síndico» cobraren cada any entre 800 i 896 rals —quantitats totals, mínima i màxima, respectivament—. Segons tots els indicis, a partir de 1836 o 1837 aquells consellers ja no són remunerats. (Vegeu I.M.H.B., caixa 565 de la secció «Hacienda» de Sarrià, i, concretament, carpetes n.º 2-18.) Això podria indicar que la reforma liberal, a partir d'un determinat moment de la segona meitat de la dècada de 1830, convertí en gratuïts els càrrecs polítics municipals, mesura que sembla socialment poc progressista.

29. En una primera lectura crítica d'aquest treball, Jaume Suau ens advertí que existia el perill de cedir a una tendència historiogràfica general consistent en menysprear la politització de la gent del poble, possiblement com a reacció als plantejaments tradicionals. Davant això, i per tal d'evitar qualsevol ambigüitat al respecte, hem de remarcar que l'estudi de la politització de la gent de Sarrià i Masquefa en 1847-1856 cau fora dels objectius d'aquesta comunicació.

30. Un tercer, resident al «barri sisè», i elegit el 1850, ja no repeteix mandat el gener de 1852, possiblement perquè la «segregació» d'aquell barri —esdevinguda l'abril de 1850— l'ha situat dins de la jurisdicció de Sant Gervasi, i d'acord amb la llei municipal aleshores vigent, cap individu foraster no podia ser membre d'un ajuntament diferent a aquell que existia en el seu municipi de residència fixa. Ignorem, però, perquè no fou cessat l'esmentat conseller a partir de l'abril de 1850.

31. Corroborem, doncs, així, una de les premises bàsiques de la sociologia del poder local (vegeu, per exemple, Robert BAGES, Marcel DRULHE et Jean-Yves NEVERS, «Fonctionnement de l'institution municipale et pouvoir local en milieu rural», *Études Rurales*, juillet-décembre 1976, n.º 63-64, i, especialment, pp. 37-38).

32. És, doncs, erroni assimilar consellers amb «oligarques locals» com és freqüent en la historiografia general.

33. Tampoc a Sarrià no trobem l'equivalent d'una Maria Cortils de Caballeria, l'altre gran propietari veí que posseeix més terres que qualsevol propietari foraster, la qual era consagra d'Antoni Valls i Fosalba (l'únic conseller de Masquefa que és present a l'ajuntament tant a la «dècada moderada» com al «bienni progressista» i que, al seu torn, posseeix gairebé tantes terres com el més important propietari foraster). És evident, doncs, que els grans propietaris del municipi de Masquefa controlaven de manera més directa l'ajuntament que els grans propietaris del municipi de Sarrià.

34. És molt possible que aquesta important presència de representants dels grups socials «mitjans» a l'ajuntament, per una banda, permetés els poders locals evitar o mitigar amb intermediaris el seu desgast polític, especialment en una època tan conflictiva com la de mitjan segle XIX, i, per una altra, contribuís a l'estabilitat política local, puix que els grups socials «intermedis» tampoc no es trobaven massa allunyats dels estrats més baixos de la població.

35. Especificarem només les relacions de parentiu que hem pogut esbrinar. Sospitem que les connexions familiars entre consellers de la «dècada» i del «bienni» eren encara més estretes d'allò que mostrem aquí.

36. Quan el març de 1856 el consistori envià a la Diputació, per a la seva aprovació, una proposta, continguda en el pressupost, per a cobrir les despeses i els deutes de l'ajuntament, li manifestà: «... La municipalidad se encuentra agoviada por los muchos atrasos que ha encontrado procedentes de administraciones anteriores teniendo continuamente reclamaciones de sus acreedores. Aquéllos impiden el poder establecer una marcha desembarazada y desterrar vicios antiguos debidos a un mal sistema mas bien que a una mala administracion» (I.M.H.B., «Ayuntamiento Constitucional de Sarrià. Hacienda. Contabilidad. Años 1846 a 1856», caixa 566, i, concretament, el pressupost de 1856; el subratllat és nostre). Com es veu, la responsabilitat dels «vicios», considerats «antiguos», s'atribueix al «sistema», no als homes.

37. I no és aquesta l'única discordança que s'observa a Masquefa. Concepció de Castro afirma que després del cop d'estat d'O'Donnell, en 1856, foren dissolts tots els ajuntaments «progressistes», prohibint-se simultàniament «...cualquier reposición de los ayuntamientos y diputaciones moderados que habian cesado dos años antes» (Concepción de Castro, *op. cit.*, p. 132; el subratllat és nostre). A Masquefa, malgrat que el 1857 no es produeix una «reposició» total de l'ajuntament cessat el 1854, constatem que hi ha dos consellers que, essent membres de l'ajuntament «moderat» de 1854, ho tornen a ser del de 1857. Així, l'alcalde de l'ajuntament instal·lat el 12-III-1857, Pere Llobet i Bas, és exactament el mateix que el de 1854, i un regidor de 1854, Pau Claramunt i Torras, és en el de 1857 tinent d'alcalde. Tenint en compte que tant el 1854 com el 1857 el nombre total de consellers de Masquefa és de 6, la «reposició» afectà una tercera part del consistori. Però és més significatiu encara que el càrrec d'alcalde, el més important de l'ajuntament, fos ocupat per un mateix home en ambdós casos. A Sarrià s'esdevé també, a l'ajuntament que substituï al del «bienni» (instal·lat aquí el 17-XI-1856), la «reposició» de dos consellers: l'un, Artur Barceló i Amigó, passa de ser regidor el 1854 a ser tinent primer el 1857, i l'altre, Salvador Casanovas i Ferran, passa de ser síndic el 1854 a ser regidor el 1857. Però, en la mesura que el nombre total de consellers a Sarrià el 1854 i el 1857 és de 13 i 14, respectivament, la «reposició» afectà només a una setena part del consistori i qualitativament fou menys important que a Masquefa.

38. Atesa la molt diversa procedència de les fonts documentals de què ens hem servit (sobretot en el cas de Sarrià) per a confeccionar el perfil biogràfic d'alguns membres de l'ajuntament, i tenint en compte que la major part de les dades que segueixen estan extretes de les nostres respectives tesis de llicenciatura (ja esmentades a la nota 1), per tal d'evitar un enfarfegament de notes, hem optat, en cada cas, per remetre el lector a les mateixes. Ara bé, en la mesura que a la tesi sobre el poder local de Sarrià no hi figura una part de la informació que aquí s'exposa, hem resolt fer constar les fonts corresponents.

39. I.M.H.B., secció «Hacienda», caixa 565, carpetes n.º 2-12 de l'Arxiu Històric de Sarrià.

40. Sobre l'activitat de V. Compte des de 1846 a 1856, vegeu I.M.H.B., Actes Municipals de Sarrià, vol. 229, sessió del 30-VII-1853, i vol. 230, sessions del 6-IX-1856 i 8-XI-1856.

41. Sobre l'ascendència de Benet Cuiàs, vegeu Arxiu Històric de Protocols de Barcelona (en endavant, A.H.P.B.), notari Ignasi Claramunt i Gavarró, primer manual de capítols matrimonials, 1747-1782, fols. 470-473, i notari Josep Grau i Sayrols, manual de testaments i capítols matrimonials, 1804-1809, fols. 243-244 respectivament.

42. Sobre la relació de parentiu Cuiàs-Negrevernis, vegeu A.H.P.B., notari Joan Baptista Maymó, 1817, fols. 17-20, i notari J. Marzolà i Prats, 1846, fol. 47.

43. I.M.H.B., Actes Municipals de Sarrià, vol. 227, sessió del 6-VIII-1820. La Milícia Nacional, considerada un cos civil armat de reforç dels ajuntaments constitucionals (Diego LÓPEZ GARRIDO, *op. cit.*) no existí, en canvi, a Masquefa.

44. La citació textual de Benet Cuiàs està extreta de I.M.H.B., ofici 209 de la caixa 413 de la secció «Gobernación», i les dades exposades de la vida dels Negrevernis, de A.H.P.B., notari Jaume Rigalt i Alberch, 1837, fol. 3, i notari Jaume Ri-

galt i Estrada, 1837, fols. 137-139. Cal assenyalar que tots els fills de Magí Negrevernis i López ostentaven, com ell mateix, el títol de «ciudadans honrats de Barcelona» als anys 1830.

45. A la sessió del 3 de gener de 1854 s'acorda que el secretari passi de cobrar 1.733 rals a cobrar-ne 3.000, i a l'abril de 1857 el sou se li apuja de 3.000 rals a 4.000 rals. A Sarrià, en canvi, l'augment del sou del secretari s'esdevé durant el «bienni progressista»: passa de cobrar 3.885 rals a cobrar-ne 6.500, però mantenint-se aquest sou l'any 1857.

46. Però també cal assenyalar que, en la mesura que entre maig de 1854 i novembre de 1856 hi hagué 6 homes diferents (dos d'ells barcelonins) exercint com a secretaris: en cap altre moment del període 1815-1854 no hem detectat una tan considerable inestabilitat del secretari en el seu càrrec com durant el «bienni progressista». Segons l'ajuntament, això obeeia a raons hisendístiques. En qualsevol cas, aquesta inestabilitat —que també afecta, però menys, a dipositaris, agutzils, etc.— durant el «bienni» no l'hem detectada a Masquefa.

47. Els anys 1796 i 1806, si més no, fou «fiel de fectos» o secretari Josep Tucó i de Boix, veí de Sarrià casat amb Josepa Dòria. La seva filla, Lluïsa Tucó i Dòria, era fillola de Lluïsa de Belloch, esposa de l'hisendat Josep de Llanza i de Feu i mare de Joaquim de Llanza i de Belloch, l'hereu i un dels hisendats més rics de Sarrià. En el seu testament, Lluïsa de Belloch llegà 50 lliures a Lluïsa Tucó (vegeu A.H.P.B., notari Ignasi Martí i Vidal, 1820, fol. 203). D'altra banda, el secretari del primer ajuntament constitucional, l'any 1820, fou Lluís de Belloch, que probablement era parent de Lluïsa de Belloch.

48. A.H.P.B., notari Josep M.ª Sayrols i Menós, 1822, fol. 137. Pel que fa a la informació sobre el càrrec de secretari ocupat per Joan Vinyals i Vallhonesta i Joan Vinyals i Ximenes, vegeu I.M.H.B., Actes Municipals de Sarrià, vol. 227, sessions dels anys 1817-1819, i caixa 566 de la secció «Hacienda» de Sarrià, carpetes dels anys 1823-26, respectivament.

49. Cal assenyalar que Joan Vinyals i Vallhonesta era apoderat d'un negociant de Sants (municipi proper a Sarrià) i com a tal obtingué l'arrendament «en privativa» de la carn (vegeu referències documentals de la nota anterior així com A.H.P.B., notari Salvador Fochs i Broquetas, 1828, fols. 265-267). Però això no invalida la constatació del fenomen d'acaparament de drets municipals per part dels Vinyals. Aquest fenomen l'hem detectat també a Sarrià en el període de consolidació de la reforma liberal. Així, segons les Actes Municipals, Francesc Isbert i Guarro, botiguer de queviures i cunyat del més important propietari de cases, Jaume Feliu i Castelló, fou, l'any 1854, arrendatari de la carnisseria comunal, de la fleca comunal i dels «consums», tot alhora. Però Francesc Isbert també havia estat regidor de gener de 1848 a gener de 1852.

50. A.H.P.B., notari Baldiri Xammar, 1838, fols. 258-261.

51. No queda clar a les Actes Municipals quina d'aquestes quantitats fou la real, puix que la quantitat prestada fou objecte de disputa entre els consellers.

52. A.H.P.B., notari Manuel Lafont i Thomas, 1848, fols. 360-361 i 362-363, respectivament. Sobre Francesc Fontanelles és imprescindible la consulta d'Àngels SOLA i PARERA, *op. cit.* (1972), ps. 108-109.

53. Es tractava d'una contribució que, destinada a mantenir un cos militar, «els mossos d'Esquadra», a les ordres directes del Capità General, només requeria sobre Catalunya.

54. A.M.M., Actes Municipals, sessió del 2-VI-1854.

55. Segons Concepció de Castro i Joaquín del Moral, la funció de repartidors i recaptadors és pròpia dels ajuntaments (Concepción de Castro, *op. cit.*, p. 193; Joaquín del MORAL RUIZ, *Hacienda Central y Haciendas Locales en España, 1845-1905*, I.E.A.L., Madrid, 1984, p. 27). Per a nosaltres, en canvi, partint de la hipòtesi que s'han de separar analíticament els ajuntaments dels poders locals, les institucions municipals són només un instrument dels poders locals, essent aquests els que,

al capdavall, determinen, a cada localitat d'una manera diferent, les formes de repartició i recaptació.

56. Prenem la idea d'Ignasi TERRADAS i SABORIT, *Les colònies industrials. Un estudi entorn del cas de l'Ametlla de Merola*, Ed. Laia, Col·lecció les Eines, Barcelona, 1979, ps. 12-15.

57. Vegeu Josep FONTANA, *La Hacienda en la Historia de España*, Instituto de Estudios Fiscales, Madrid, 1980, ps. 10-11, i Diego LÓPEZ GARRIDO, *op. cit.*, ps. 137-139.

58. Des de 1844 fins al Sexenni, si més no, els ingressos i despeses de cada hisenda local no podien, legalment, ser aplicats sense el consentiment previ de l'Administració a través de la Diputació provincial corresponent. Aquesta facultat de les diputacions, com assenyala Joaquín del Moral, fou establerta, amb caràcter definitiu, pel Reial Decret de 30 de desembre de 1843 (vegeu J. del MORAL RUIZ, *op. cit.*, p. 93).

59. La major part de les inversions públiques (ensenyament, «seguretat social», etc.) són realitzades pels ajuntaments, no pel govern central. (Vegeu J. del MORAL RUIZ, *op. cit.*, ps. 153-160, així com, del mateix autor, *Gasto Público y expansión económica en España, 1845-1865. Hacienda y Política Económica en la España de «moderados» y «progresistas»*, IEF, Madrid, 1979).

60. Segons Joaquín del Moral, «... de 1850 a 1860 el Presupuesto [estatal] se salda negativamente todos los años», i, en general, a la segona meitat del s. XIX la hisenda central es caracteritza per un dèficit crònic (J. del MORAL, *op. cit.*, p. 28).

61. Encara que desigualment, segons la naturalesa de les localitats, no són infreqüents les exigències de pagament urgent, els acomptes de contribucions o «apremios», multes, amenaces de segrestament de béns propis del comú, i, àdhuc, de vegades, dels béns particulars dels mateixos consellers (això últim s'esdevé a Sarrià però no a Masquefa). És prou il·lustratiu de la situació el fet que l'any 1851 l'Administració de Contribucions Indirectes de la província de Barcelona ordeni a l'ajuntament de Sarrià que satisfaci el deute de 3.652 rals i 10 maravedis en concepte d'«Aiguards i licors» de l'any 1825 (és a dir, de vint-i-sis anys enrera), cominant-lo a efectuar el pagament en un termini de quinze dies, depassat el qual enviaria un «apremio» i adoptaria d'altres mesures coercitives. L'ajuntament contesta, però, que li és impossible pagar un deute «tan antiguu» i que no té «fondos» (I.M.H.B., Actes Municipals de Sarrià, vol. 229, sessió del 19-IV-1851).

62. És prou significatiu que l'octubre de 1855 l'alcalde de Sarrià, en una exposició adreçada a la Diputació, entre d'altres coses, afirmi: «...sabido es que los Ayuntamientos se ven precisados á soportar gastos que por no estar consignados en presupuesto no les son abonados y que para cubrirlos tiene que saltar la barrera de la verdad [sic.] agregando aquellas cantidades en algunas partidas del presupuesto» (I.M.H.B., Actes Municipals de Sarrià, vol. 230, sessió del 28-X-1855).

63. Com assenyala Joaquín del Moral, la llei de 23 de febrer de 1855 «...se proponia relevar de la recaudación de impuestos a los Ayuntamientos, encargando de este menester a recaudadores que fueran nombrados por la Hacienda mediante el sistema directo o por subasta, pero no llegó a ponerse en práctica» (J. del MORAL, *op. cit.*, ps. 35-36).

64. Per a una crítica de les Actes Municipals de Sarrià i Masquefa, vegeu E. TOSCAS, *op. cit.*, i F. AYALA, *op. cit.*, respectivament.

65. Els pressupostos del període considerat estan continguts a I.M.H.B., caixa 566 de la secció «Hacienda» de Sarrià, on s'hi conserven també els estats de comptes del dipositari.

66. Això no obstant, els comptes del dipositari permeten una aproximació a l'estudi de les despeses de l'ajuntament i, en la mesura que solen detallar el nom i un cognom (rarament el segon cognom) dels empleats municipals i dels creditors, prestamistes, arrendataris, etc., així com les tasques i afers en què estaven involucrats,

possibiliten aclarir una mica la complicada xarxa de relacions polítiques existents a la localitat.

67. Les actes de sessions municipals de Sarrià i Masquefa mai no reproduïen els pressupostos íntegrament (en diverses ocasions, però, transcriuen els valors totals dels ingressos, despeses i dèficits). Això no obstant, en elles el secretari hi anota amb assiduïtat decisions o/i discussions al voltant d'aquells (els quals, val a dir-ho, se solen classificar apart). D'altra banda, de tota la documentació municipal disponible, les actes de sessions de l'ajuntament (on pràcticament no s'hi anota cap assumpte que no estigui relacionat amb diners), tot i que proporcionen una informació incompleta i fragmentada en acords, són les que més dades forneixen sobre els entrebancs, les dificultats, els compromisos, etc., amb què topa l'administració de la hisenda local regularment.

68. Aquesta informació està extreta de la font citada a la nota 66, de les Actes Municipals corresponents als anys 1840-1845 i 1852-1856, i de diverses carpetes referents a «Contabilidad» sense classificar a l'arxiu.

69. Vegeu E. TOSCAS, *op. cit.*, pp. 221-249 i 277-297, així com I.M.H.B., caixa n.º 565 de la secció «Hacienda» de Sarrià, i, concretament, carpetes n.º 2-6.

70. Sembla, però, que els ajuntaments feien pagar quelcom a les famílies dels escolars, puix que, per exemple, l'any 1851 l'ajuntament de Masquefa estableix que «...la dotación del maestro será satisfecha de los fondos comunales y retribución mensual de los niños que asistan a la escuela» (A.M.M., Actes Municipals, sessió del 12-IV-1851; el subratllat és nostre). El mateix s'esdevenia a Sarrià, on, a més de les municipals, hi havia escoles privades. Segons Joaquín del Moral, el fenomen fou general (J. del MORAL, *op. cit.*, pp. 157-158).

71. Cal precisar que la «pesca salada» i el pa són els únics dos conceptes pels que l'ajuntament de Masquefa obté ingressos fins a l'any 1853. Aquest any, els 970 rals previstos dins dels «ingressos» en el pressupost per aquells dos conceptes són suprimits per la Diputació, alegant que els «...ingresos por quinquenio de panaderia y pesca salada» han estat «...abolidos por la legislación actual» (A.M.M., Pressupostos, 1853).

72. Almenys així interpretem l'absència de la carnisseria de la llista de béns comunals continguda en el pressupost de 1856. És probable que fos afectada per la desamortització civil, la incidència de la qual a Sarrià resta per investigar.

73. El recurs al recàrrec dels impostos estatals fou generalitzat, segons Joaquín del Moral, que l'atribueix al fet que els ajuntaments, des de començaments del segle XIX, i encara més des de 1845, veïeren augmentar les seves competències mentre que els seus ingressos experimentaren una davallada constant (J. del MORAL, *op. cit.*, pp. 42, 100 i 162, especialment).

74. En el decurs dels anys 1847-1856, la contribució «territorial» és sistemàticament recarregada per l'ajuntament de Masquefa, oscil·lant el recàrrec entre el 20 i el 25 % fins al 1854. Els «consums», en canvi, només es recarreguen en dos anys i en uns percentatges molt baixos: l'any 1850 en un 2,6 % i el 1851 en un 6,5 % (però, segons tots els indicis, aquest darrer recàrrec no passà de ser una mera proposta i no s'aplicà). Finalment, la contribució «industrial», a partir de 1851 (no abans), també es recarrega, concretament entre el 15 i el 25 %; ara bé, en la mesura que el «cupu» estatal assignat per aquest concepte és molt baix a Masquefa, l'import d'aquest recàrrec no supera els 500 rals. Així doncs, a Masquefa la major part dels ingressos els obté l'ajuntament recarregant la contribució «territorial», comportament aquest que, segons Joaquín del Moral, era propi de «...los pueblos medianos y pequeños» (J. del MORAL, *op. cit.*, p. 142).

75. A Sarrià els «consums» es recarreguen habitualment més d'un 70 %, mentre que la contribució «territorial» i la «industrial», en el període considerat, mai no es recarreguen més del 20 % en cada cas. A més, la contribució «territorial» es recarrega a partir de 1851 (després que el municipi sofria la «segregació» del seu «barri sisè»), no abans. Així doncs, a Sarrià el recàrrec s'imposa principalment damunt els

«consums», actitud aquesta que, segons Joaquín del Moral, era habitual «...en las grandes capitales» (J. del MORAL, *op. cit.*, p. 142). La qual cosa constitueix una prova més de l'elevat grau d'integració de Sarrià dins del món barceloní.

76. En el pressupost de 1856 el 78,90 % dels ingressos s'obtenen mitjançant gravàmens sobre productes de consum. La carn —de moltó, d'ovella i de porc— no fou mai tan gravada a la «dècada moderada» com al «bienni progressista». A Sarrià queda, doncs, corroborada l'opinió d'Àngel González de la Peña, que, al «bienni progressista», «...los ayuntamientos tuvieron cierta latitud para imponer cargas, cuyo producto se destinaba al pago de sus obligaciones». (Reproduït a J. del MORAL, *op. cit.*, p. 43). Ara bé, aquesta «latitud» era selectiva: el percentatge més baix de recàrrec de la contribució «territorial» i «industrial», en el període 1851-56, l'hem detectat, precisament, al «bienni progressista» (un 11 % i un 10 %, respectivament, l'any 1855).

77. Tant el 1855 com el 1856, a més dels recàrrecs ordinaris, amb els quals no n'hi ha prou per sufragar les despeses municipals, l'ajuntament de Masquefa en proposa uns d'extraordinaris que suposen elevar el percentatge de recàrrec ordinari gairebé el doble. Així, el 1855, la contribució «territorial» és recarregada, per fer front a les despeses municipals, en 8.122 rals, que representa un augment del 48,35 % sobre el «cupó» (de 16.800 rals); i l'any 1856, la quantitat incrementada és de 7.578 rals, que suposa, sobre el «cupó» (de 16.390 rals), un increment del 46,24 %. Però, després del «bienni progressista», l'any 1857, la Diputació no dona el seu vist-i-plau a uns recàrrecs tan elevats i només autoritza el recàrrec ordinari, del 10 per cent, i ordena que el dèficit existent aleshores (quasi onze mil rals) sigui inclòs dins les «despeses» en el pressupost de l'any següent.

78. Les modalitats de recaptació dels «consums» a Sarrià són molt diferents: el més freqüent és l'«encabezamiento» parcial, el més infreqüent és l'arrendament, i en cap cas no s'efectua el repartiment veïnal (és possible, però, que en algun moment l'ajuntament recaptés també l'impost per «administració» municipal, puix que sabem que en 1849 sufragava un guarda de «consums» armat amb sabre i carrabina).

79. A.M.M., Actes Municipals, sessió del 27-V-1854. L'argumentació de l'ajuntament és lògicament correcta i moralment gens reproble. Ara bé, per un cantó, aquesta argumentació, tenint en compte que, a partir de 1858, els «consums», que segueixen recaptant-se per repartiment veïnal, són recarregats sistemàticament (possiblement a causa de les dificultats econòmiques de l'ajuntament), les autoritats locals de Masquefa no sempre la pogueren sostenir en la pràctica; i, per un altre cantó, el propi repartiment veïnal és molt possible que no fos igualitari. En aquest respecte, sabem, per exemple, que en 1867-68 el repartiment veïnal dels «consums» era discriminatori: si bé es classificaven els contribuents veïns o caps de casa per categories de manera que, teòricament, pagava més qui més riquesa posseïa, en la mesura que, per obtenir el total a pagar, es multiplicava la quota assignada pel nombre de «consumidors» que el cap de casa tenia al seu càrrec, famílies nombroses d'una categoria de riquesa baixa venien a pagar tant com famílies d'una categoria de riquesa alta. Així, en el refús popular als «consums» hi influïa, òbviament, el fet que gravessin productes de primera necessitat però també la modalitat de la recaptació (vegeu al respecte, F. AYALA, *op. cit.*, especialment el capítol dedicat a la política fiscal de l'ajuntament).

80. Aquest repartiment de la contribució «territorial» vinculat a la part de fruits és una de les característiques del contracte de «rabassa morta», malgrat que és possible trobar excepcions i variacions en la proporció de l'impost que paguen propietari i rabassaire, que no sempre està en relació a la part de fruits d'una manera estricta (vegeu Llorenç FERRER i ALÓS, «L'evolució del contracte de rabassa morta al Bages. Els segles XVIII i XIX», comunicació presentada a XXVI Asamblea Intercomarcal d'Estudiosos. Manresa, 17-18 octubre 1981, editada per Centre d'Estudis del Bages, 1985, p. 18; i també Albert BALCELLS, *El problema agrari a Catalunya. La qüestió rabassaire (1890-1936)*, La Llar del Llibre, Barcelona, 1983, p. 32).

81. I.M.H.B., caixa 566 de la secció «Hacienda» de Sarrià.

82. I.M.H.B., Actes Municipals de Sarrià, vol. 228, sessió del 11-VIII-1848.

